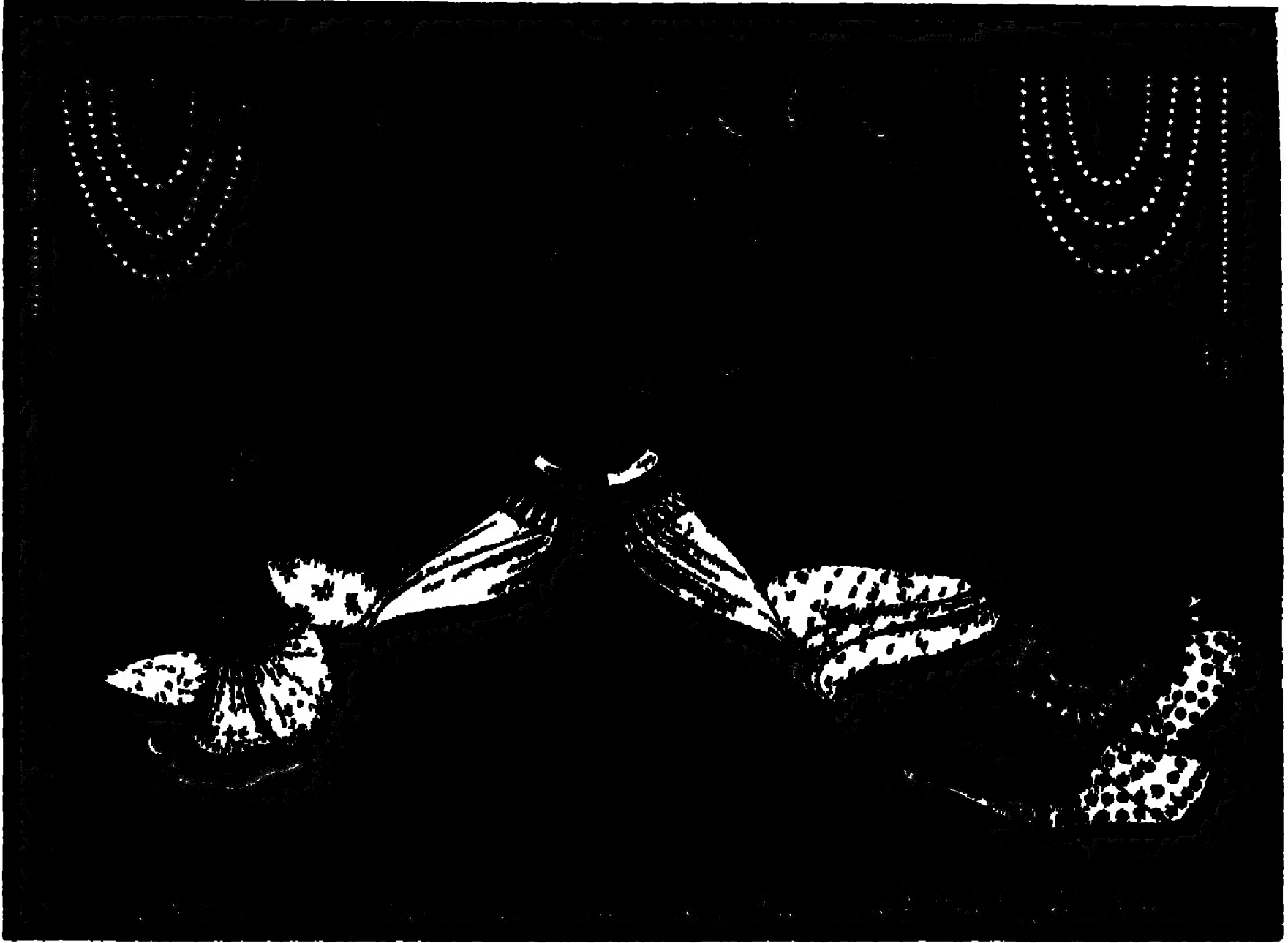

1411

నా ట్యూ ౦

—శ్రీమతి దామెర్ల సత్యవాణి.

ఆంధ్రవృత్తిక — కీలక సంవత్సరాది సంచిక

బ్రహ్మముగా చిత్రించినాడు. రామకథను పార్వతికి శివడు చెప్పి తల్లుకూడా అధ్యాత్మరామాయణమును నమనరించే చేసినాడు. 1

దానితో పరిగా ఆ శతాబ్దములోనే, ఆధునిక మంత్రాశ భాషకు పిత అనరిగిన ఎళుత్సన్ రచించిన రామాయణము గలంపరిగింది. అతడు అందులో ప్రధానముగా వార్మికి రామాయణమునుగాక అధ్యాత్మరామాయణమనే అనుసరించెను అది పుట్టినప్పటినుండి వేటివరకు కేరళదోయలు ఆజాగోపాలము గానము చేస్తున్నారు దాని అనిర్బామతో మంత్రాశములో తక్కిన రామాయణములన్నియు విస్మృతప్రాయములైఁవి

ఆ శతాబ్దములోనే అచారి క్షణ్ణుభాషలో తొరవయ రామాయణమును రచించెను అది భామినీ షట్పదిలో నున్నది తాపున గేయముకూడ అందులో లభింపు వాల్చు వే అనుసరించెను మరల క్షణ్ణములోనే 18 శాబ్దము లో సంకరనారాయణ షట్పదిలోనే అధ్యాత్మరామాయణమును అనుసరించెను

ఆ పిమ్మట ప్రకంఠి ఎరిగింది 16, 17 శాబ్దము లలో శ్రీ ములో పుట్టిన బుర్రామదాన రామాయణము ఆంధ్రములో పుట్టిన శ్రీల రామాయణపు సింహాసనం ధూ అచార సంహారములు ప్రచురించినట్లు టింగవే క్షిప్రం అచారి వ్యవహారము లందు అరిచిరించినను లోకాడ గేయార్థము

ఇక మర భాషలో పదిహేడవ శాబ్దములో ఎర్ర రామ దానస్వామి రామాయణ భాగమును, 18వ శాబ్దములో మోర వంతు అనేక రామాయణములను రచించెనరు. అన్నీ గేయార్థకాలే

రంగనాథ రామాయణము తరువాత ఆంధ్రభాషలో పుట్టిన రామాయణాలు అంభాకములైఁవి శ్రీరాముని ఉన్నపాఠములు అయోధ్యనుండి ఆయన పర్లకాల నిర్మించుకొన్న భద్రాచల సమీపము రకు గీత యగా దాని యటెచ్చే ప్రదే మంశా రామభక్తి వ్యాపించుట తోస్తుంది ఆ పరిధిలో దే ఆంధ్రదేము

2

ఆంధ్రదేశములో ఎన్నో ముములు వెలసి వి ఎంకరో దేవతలు ప్రీతి పొరములైవారు ఇక్కడ వెలసిన రామాయాలు కూడా తక్కిన దేశాల ఆంధ్రాలో శాల్పచూస్తే తక్కువే కాని ఆంధ్రుల ఇష్టదైము శ్రీరామచంద్రుడే అని చెప్పటకు సదేహములేదు ఇందులో ఎండిరులు, పామరులు అనభేదము లేదు కులభేదములేదు శ్రీరామచంద్రుడు ఆంధ్రుల హృదయము నే మందిరములుగా ఆవేశించి అధిష్ఠించినాడనవచ్చును. ఏమి వ్రాయుటకు ఉపక్రమించినను ఆంధ్రులు శ్రీరామపట్టి కాని వ్రాయరు. తల్లులు పిల్లలకు స్నానముచేయించిన పిమ్మట రోజూ శ్రీరామరక్షణి చేస్తారు ముప్పాటి నచ్చివారంతా “శ్రీ సీతారామా భ్యాస్తమః” అనే కేకకేస్తారు అప్పురాంకముగా ‘అయ్యో, రామా!’ అని, విశ్వుయారంకముగా ‘రామ, రామ, వేవేమి ఎరు

గ’నని రామన్మరణ పూర్వముగానే అంటారు భర్తరక్షణకు ప్రజలు ప్రచారము చేయవలసివచ్చినట్లు రామదండలే ప్రచలిత మయ్యేవి

‘అడుగుదాటి కదలనియను, నా కభయ విరాయక నిన్ను విడువను’ అని, కుశంపుల ముద్దుకూడా ఎరుగని శ్రీరాముని కన్నదిడ్డలై నెలెట్టి, ‘పటదే బంగారమాయె, పరిచిన పలుక వేమి?’ అని భాషి కముగా కూడా ప్రశ్నించగలిగి రామభక్తాగ్రేసరుడు ఆంధ్రుడై భద్రాచల రామదాసు అచారి కైంకర్యముల నే భద్రాచలక్షేత్రము లనది సెరిదిమైన శ్రీశైలక్షేత్రముతో సమానమై ఖ్యాతి గడించిది అమిశదేములో నివా ముచేసి కొన్నా ఆంధ్ర కుటుంబములో నిర్మించిన శ్రీరామదాస్వామి ‘రాంకటాపుని నిజతత్వార్థము తెలి రామచంద్రాతో వాషము’ గానము చేసి తరించి వారిలెన్ని ఆంధ్రదేములో రామప్రతిష్ఠ చేసి దేవా యాలు తక్కువే అయినా అను మందిరాలు, భజన హాలులు వేలకు వేలైన రామకటి వ్రాసేవారు కోవలలు. తే రాల్చ చేసే స్మిర్తులలో చలామంది శ్రీరామ సాచాయలన మనే అర్చిస్తున్నారు

శ్రీరాముడు సీతలక్షణసహితడై అరిణ్యవా. ముచేసిన 14 సంవత్సరము లో 9 మారు 13 సంవత్సరాలు ఆంధ్రదేము తోనే ఎర్పలే నాడు అప్పటికి అచారము అక్కడ పలు ఆంధ్రదేముల వే ఉడేది అందులో అక్కడ గుంటు బుప్పా శ్రమలో ఎక్కువకాలము డిసినాడు 14 సంవత్సరములో సీతావియోగము ప్రార్థించింది అయ సీతవేదము మూ వియోగిదు ఇముతో గోడారిని కృష్ణను దాట వినుక డ ద్ది జటాయిపును చూచి సీత వర్తనిని, ప్లవంగ 1వంకము చేసి, “జంధ కావ పమో ము” అంధ డ తీరవారే ఎంపా శ్శేలము చేరుకొన్నాడు అక్కడ నుగ్గిం అము, వాలివధము చేసి, తుంగ. దికి దక్షిణతిర ఉన్న మాల్యవంశములో కొన్ని నెలలు గడిసి సీతావేషణముచేయినాడు అక్కడినుండి లంక వింట బండలొలకు ఐదు, దే ఎరారి రామసేతువు సీత ముకు చేరుకొన్నాడు శ్రీరామ పరినిన్యాములో ఆంధ్రదేశ మంతా పవిత్రీకృతమైఁది ఏ మారుమూల ఎల్లెక్కకు వెల్లివా, పాపములు ‘ఇక్కడ శ్రీరాముడు ఈ పనిచేసినాడు. ఇక్కడ సీతమ్మ ప్నా ముచేసి ది-ఇక్కడ ఈ పని జరిగింది’ అని మొదలుగా సీతమ్మ లమ ఇంటి లడుగుడు బసట్లగానే ఎన్నెన్నో చెప్పగా వింటూ ఉంటము అని వేటి సావాగతలు మరచిపెతున్నా, ఎదు యల వాలవలవింది ఎప్పటికీ కొంత కొంత అడుతు వే ఉన్నవి అవి శ్రీమగ సేరిలెడల వి.

కాలిదాసు మేఘదూతములో వివాసితుడైన యుక్ష్మని నివా సముగా చేసి ‘రామగిర్వాశ్రమములు’ ఆంధ్రదేములోనివే అని ‘జంకతోయా ప్నాపుణ్ణోధి’ము లని విశేషించి వర్ణించినాడు.

ఈ విధముగా శ్రీరాముడు ఇంవేలుగైన ఆంధ్రభాషలో

రామాయణము చెప్పింది. రామస్మరణముచేయునది యివ్వకు నని శ్రుత చేకూరదనే దానిము ఆంధ్ర కవులలో స్థిరపడుట సమంజసమే. అందువలనవేయేమో దేశభాషలన్నిటిలో చక్కని రామాయణకావ్యము ముందు వెలసినది ఆంధ్రభాషలోనే! అది రంగనాథ రామాయణము. అది పాఠ్యమూ. గేయమూకూడా!

ఆ తరువాత ఆంధ్రములో పాఠ్యరామాయణములే వెలయ పొగినవి. దానికి ముందు దారి చూసినవాడు ఉభయకవిమిత్రుడు డైన్ తిక్కనామాత్యుడు నిర్వచనోత్తర రామాయణముకూడా పాడు కొనవచ్చువేమో కాని అది గేయప్రబంధ మనలేము గదా! అట్టిదే ఎఱ్ఱయ ప్రాయ వేమారెడ్డికి అంకితముగా రచించిన రామాయణము. ఆ దారివే నడచినది తాళ్ళరాధులు రచించిన రామాయణము. మొల్లరామాయణమూ అంతే. అయ్యలరాజు రామభద్రుని రామాభ్యుదయము, పింగళి సూరన రాఘవ పాండవీయము, కంకంటి పాపరాజు ఉత్తర రామాయణము, రఘునాథ రామాయణము, కూచిమంచి తిమ్మకవి అచ్చతెనుగు రామాయణము, గత శతాబ్దిలో పుట్టిిన గోవింద రామాయణము, పట్నాభి రామాయణము, అద్భుత రామాయణము—అన్నియు పాఠ్యవర్గాములే. ఈ శతాబ్దములోపుట్టిిన, పుట్టుచున్న వామదాసురచించిన ఆంధ్ర వార్మిక రామాయణము, మానికొండ రామాయణము, కవిపీఠ్య భామ శ్రీపాద కృష్ణ మూర్తిశాస్త్రి కృష్ణ రామాయణము, తాడేపల్లి వెంకటప్పయ్యశాస్త్రి రామకథామృతము, విశ్వనాథ సత్యనారాయణ రామాయణ కల్పవృక్షము, ధర్మవరపు సీతారామాంజనేయులు సాహితీ సమితిపేర అచ్చవేయిస్తున్న ధర్మవరపు రామాయణము—ఈ విధముగా అచ్చయిన కావీ శతసంఖ్యలలో రామాయణాలు పుట్టినవి. ఆంధ్రదేశములో పుట్టినన్ని రామాయణాలు ఇతరప్రాంతాలలో పుట్టినట్లు తోచదు. ఇవిగాక తారత భాగవతంలో సందర్భవశాత్తుగా వచ్చిన రామకథలు, ఎఱ్ఱయ అరణ్యవర్ణములోను, పోతన నవమస్కంధములోను వ్రాసినట్లుగావే శ్రీదేవీ భాగవత కర్తలు తృతీయస్కంధములో రామకథ వ్రాసినారు. అందరూ ప్రసిద్దులైనవారే. అన్ని కావ్యాలుగా రమణీయమైనవే. కాని గేయములు కావు. పాఠ్యములైన రామాయణ రచనలకు దారి చూసినవాడు ఉభయకవిమిత్రుడే.

రంగనాథరామాయణమువలనే పాఠ్యగేయభేదముగా ద్విపదలో చరదరాజు, ఏకోజీ మొదలైనవారు వ్రాసినారు. కాని వారికి రంగనాథరామాయణానికి వచ్చిన ప్రచారము రాలేదు.

3

ఇవిగాక పండితులు గానివారు ఎందరో రామకథను ముఖ్యముగా గేయపద్యములలో, రచనలు చేసినారు. అట్టివి మొన్న మొన్నటివరకు ముఖ్యముగా వేదమువలనే ఆ వంటనుండి ఆ వంట ప్రీతిలు చెప్పకొని వర్ణించుటచే నిర్మించి ఎన్నో ఉన్నవి. గుణిరీ పుస్తకములుగా ఎన్నో అచ్చుపడినవి. వాటిలో కొన్నిటిని సేకరించి హైదరాబాదులో ఆంధ్ర పాఠశ్వుల పరిషత్తువారు 'కృష్ణ

శ్రీ' సంపాదకత్వాన 'ప్రీతిరామాయణపు పాటలు' అనే పేరుతో చక్కగా 1950 లో ప్రచురించినారు.

వీటిలో ఎక్కువ భాగము ప్రీతి వ్రాసినవని చెప్పవచ్చును. కొన్ని పురుషులు వ్రాసినవికూడా కావచ్చును. కాని వ్రాసిన దేవరైనను, అటు ధాతువులో కాని, ఇటు మాతువులో కాని అంత పాండిత్యము కలవారు కారు. వ్యాకరణలక్షణాలు లెక్కచేయరు. పాట పదక కోసము పదాలలో అక్షరాలు పొడిగిస్తారు, కోస్తారు. ఇది నైరి సమానమని, ఇది వ్యాకరణ విరుద్ధమని ప్రయోగించుటకు సందేహించరు. ఏది ఏమైనా వాటి మాధుర్యము హృదయానికి నూటిగా నాటుకుంటుంది. సహజనుంగురమైన లమాయకపు దేటరచన వాటిది. వీటిలో రామకథ తెలుగునాటి ఆచారాలతో నిండి నిబిడికృతమైనది. సీతాదేవి వామనగుంటలు, సీత రాగుడు మూతలు, ఊదర కుప్పీలు, శ్రీరాముల వారి అంక, సీత అప్పగింతలు, సీత సమర్థ, సీతమ్మ వేదిళ్లు, కుశలపుం తొట్టె—ఈ మొదలైన పేర్లనుబట్టే రామాయణ పాత్రలు ఎంతగా తెలుగుదనము కూర్చుకొన్నారో స్పష్టపడుతుంది. ఈ కథలు చదివితే మన ఇళ్లలో రోజూ జరిగే వపులు, పరిహాసాలు, నూటి పోటీలు, కోపరాసాలు ఆ పాత్రలకు అంటగట్టుబడి ఉన్నట్లుండును. క్రిములోకూడ ఇట్లే రామకథ క్రిధాచారాలు పాడువు కొన్నదట!

ఈ కథలలోని నిసర్గమైన అవ్యాజ మాధుర్యమే వీటి విశిష్టత. ఈ విశిష్టత ఎట్టిదైనా అది శాస్త్రవేత్తల అక్షణానికి నిలవలేదు. ఒక్కమాటలో చెప్పగలగటే వాటి పాఠ్యము, గేయత్వమును దేయములేగాని మార్గపరిణతులు కావు. అవి భాష విద్వాంసులకుగాని, సంగీత విద్వాంసులకుగాని లక్షణమునకుగాని తృప్తి కలిగించవు.

4

13వ శతాబ్దమువాడైన శార్ఙ్గదేవుడు వాగ్గేయకారవరుల లక్షణమును మొత్తమువిగ్రహింప ఈ విధముగా నిర్వచించాడు.

'శబ్దానుశాసనజ్ఞానము, అభిధాన ప్రవీణత, ఛందోభేదజ్ఞానము, అలంకార శాస్త్రము, రసభావ పరిజ్ఞానముతో పాటు అశేషభాషా విజ్ఞానముకూడా ఉండవలెను.' తౌర్యశ్రుతిక చాతుర్యము, హృద్యకారము, లయ, తాళ కళా జ్ఞానములతో పాటు, ఉచితజ్ఞతయేకాక రోష ద్వేష పరిత్యాగముకూడా కావలె నట. ఇట్టి లక్షణాలు ఇంకను ఎన్నో ఉన్నవి.

శార్ఙ్గదేవుడు చెప్పిన లక్షణాలు అస్వయంచుటకు అర్హత గలవాడు లోకములో మనుష్యమాత్రుడుంటాడని తోచదు. ఋషియైన వార్మికీకి ఈ లక్షణాలన్నీ పట్టించలేము. ఈ లక్షణ విర్దేశమువలన లక్షణకర్త ఎంత ఉన్నతాదర్శముతో వాగ్గేయకారకుని భావించినాడో తెల్లమగుచున్నది.

అపాధ్యమైన ఈ లక్షణాలెలా ఉన్నా, ఉత్తమ మధ్య మాధమ భేదాలు తెలిసి వాటిని వర్ణించినాడు. తెండు మూడు

విధానంగా వివరించినాడు. అందులో ఒకదాని ప్రకారము వస్తుకవి ఉత్తముడు వర్ణనకవి మధ్యమును. ఇతరుల సంగీతానికి సాహిత్యము కూర్చేవాడు అధమును. వస్తుకవి అంటే తాను సృష్టించిన సంగీతానికి వర్ణనము చేర్చుటకాక కథాకథనము చేయగలవాడన్నమాట బహుశః పాత్యేగ్యేయవ మధురముగా రసవత్తర కావ్యరచన చేసిన వాల్మీకిని మనసులో భావించి ఉత్తము వాగ్గేయకారకుని లక్షణము ఆయన ఆ విధముగా చెప్పిఉంటాడు. ఆయన కావ్యములోని గేయత్వము మన కిప్పుడు తెలియదు గదా! కథా కథనములో రసవత్తరమైన పాత్యముగ రచించే సామర్థ్యము వాల్మీకితో సమానముగాగల కవి ఇంతవరకు పుట్టలేదు కాని తన సంగీతమునకు వర్ణనలేకాక కథనమును కూడా జోడించినవాడే ఉత్తము వాగ్గేయకారకుడౌతాడని మనము సామాన్య లక్షణముగా గ్రహించవచ్చును. మనము ఇలా విచారణచేస్తే ఆ కోటిలో నిలసి తగినవి సంస్కృతములో జడ దేవుని గీతగోవిందము, శ్రీ వారాయణతీర్థుల కృష్ణలీలా తరంగిణి మాత్రమే మిగులును. అంధములో ముగిసినాడని అధ్యాత్మ రామాయణముకూడా ఆ కోటిలో. దే శ్రీ ల్యాగరాజ స్వామి కూడా ప్రహ్లాద భక్తివిజయము, నాకా చరితములు రచించి తన అతిశయమును ప్రకటించినాడు.

పై విధముగా విచారిస్తే రంగవత్ రామాయణము, తక్కిన ద్విపది రామాయణాలు పాత్యగేయార్థకములైనను, వానిలో పాత్యముకే ప్రాధాన్య మున్నది కాని గేయమునకు అంత లేదు అందువలన అవి పైవాటితోపాటు ఉత్తముపాఠమును పొందలేవు. అంధమున పుట్టిన ద్విపది రామాయణములకే కాక ఇతర దేశభాషలలో పుట్టిన కంఠ, తులసీదాసు, ఎళుతచ్చన్, బలరామదాసుల రామాయణాలకుకూడా పై వాక్యములు అన్వయిస్తాయి అవి అన్నీ గేయాలైనా వాటిలో గేయత్వము అవధానము, పాత్యము అవధానము.

మరి తిక్కనాదుల కావ్యములలో గేయత్వము సమకూర్చ వలెనను అయత్నమే లేదు కదా!

పై వాగ్గేయకావ లక్షణానికి నిలబడగల రామాయణ రచనలు అంధములో రెండే ఉన్నవి. వానిలో ఒకటి ముగిసినాడని అధ్యాత్మ రామాయణము, రెండవది వారాయణ కవి మోక్షగుండ రామాయణము. ఈ రెండింటిలో మోక్షగుండ రామాయణము పాత్యముగాగాని గేయముగాగాని అధ్యాత్మ రామాయణమునకు తీసికట్టే. అది రెండింటిలో దేశీక దిగ్గరగా ఉంటుంది. 'మార్గవిధాన సంపద' అధ్యాత్మ రామాయణము లోనే పాత్యగేయములలో పరిణతి పొంది కనిపిస్తుంది.

5

ఈ అధ్యాత్మ రామాయణకర్త శ్రీ ముగిసినాడని కవి. ఆయననుగూర్చి శ్రీ తిమ్మాజ్జుల కోదండరామయ్య ఖర సంప

త్వర (1951) భారతిలో 'దామెరవారి వ్రాది పదములు' అనే వ్యాసములో పరిశోధకులకు ఆధారమైన విషయము తెల్పే తెలిసినారు. అందులో వారు చేసిన కొల నిర్ణయము నిర్దుష్టమైనది కాదు. అందులో వారు ప్రకటించిన దామెరవారిపద పదములు ముగిసినాడని కృతములని వారుపించిరి. కాని శ్రద్ధగా పరిశీలించినవారికి ఆయన వ్రాసినవి కాదనటానికి ఎక్కువ అవకాశ మున్నది. కాని రెండు ప్రకరములలో ఉన్నట్లు ఉదాహరించిన ఈ క్రింది వాక్యములు స్పష్టముగా అధ్యాత్మ రామాయణ కర్తకే అన్వయించుననుదానికి సందేహము లేదు.

“మునిసల్లె రామలింగార్య పుత్రులైన ముగిసినాడని కవితా చాతుర్యంబుగా రచియించిన అధ్యాత్మ రామాయణ కీర్తనలు తమ ప్రేయశిష్యులైన రజెశ్రీ దామెర కృష్ణ స్వామివారికి కృపచేసి యిచ్చిన పుస్తకం”

‘మునిసల్లె రామలింగార్య పుత్రులైన ముగిసినాడని కవితా చాతుర్యంబుగా రచియించిన అధ్యాత్మ రామాయణ పద్య కావ్యం తమ ప్రేయశిష్యులైన రజెశ్రీ దామెర కృష్ణ స్వామి వారికి కృపచేసి యిచ్చిన పుస్తకం—’

పై రెండింటి వలన ముగిసినాడని కవి అంటేనేరు ముని సల్లె వారనీ, తండ్రి రామలింగయ్యడనీ, ఆయన వాళపాస్తీ ప్రభువైన దామెర కృష్ణ స్వామికి పూజాపాత్రుడైన గురువుగా ఉండెనని మాత్రము నిస్సందేహముగా భావించవచ్చును. అ తరువాత ఉండవలసిన అధ్యాత్మ రామాయణమునకు బదులు ఏవో కీర్తనలున్నందున అవి ముగిసినాడని కవి అనుటకు వీలులేదు. వాని రచనకూ అధ్యాత్మ రామాయణ రచనకూ ఏ మాత్రము సారీక లేదు.

ఈ కవి వాళపాస్తీ వాసుడనటానికి అధ్యాత్మ రామాయణమందు కొంత ఆంతరంగిక సాక్ష్యముకూడా లభిస్తున్నది. ఇందులోని కీర్తనలన్నీ ‘శేషలీల’— మొదలైన ముగ్ధ కలిగి చేసి ఏ విధునికి అంకితము చేయబడినవి. కాని శివస్తుతి పరమైన మొదటి కీర్తన 4 వ చరణములో ‘భవహరణాయ శ్రీ కాళ పాస్తీశ్వరాయ’ అనిచేర్చి చివరి చరణములో ముగ్ధ భంగములేకుండా ‘శేషలీలాశీల మిత్రాయ’ అని వేర్పుగా చేర్చినాడు. మరల గ్రంథాంతమందలి చివరి రెండు కీర్తనలలో మొదటి దానిలో శివస్తుతి చెప్పుచు ‘శ్రీ జ్ఞాన ప్రమాన వినవే’ అని పల్లవిలో చెప్పినాడు. మంగళము చెప్పిన చివరి కీర్తనలో ‘శ్రీ కాళపాస్తీ నగరీ శంభు మిత్రునికి సౌకర్య కాలికి జయమంగళం—మీ శ్రీ కుటుంబాన్నయ సేవాసమస్థానికి వివేక కార్య శేషగిరి! వేంకట ముగిసినాడని కవి మంగళం కుభమంగళం—’ అని పూర్తి చేశాడు. ఈ విధముగా ఆద్యంతములలో శ్రీ కాళపాస్తీ శ్వరునీ, చివరి కీర్తనకు ముందు కీర్తనలో జ్ఞాన ప్రమానాదనము

స్మరించి తనకు జ్ఞానప్రసాదానందమును, శ్రీ కాళహస్తి శ్వరుని యందును అభిమానము చూపినాడు.

మరియు దామెర కృష్ణభూపతియందు తనకుగల అభిమానము చూపుటకేమోగాని యుద్ధవాంఛము 44 వ కీర్తన చివరి చరణమును 'శేషగిరి కృష్ణానుమతినిబొంది' అని పూర్తి కావించెను. దాని తరువాత గ్రంథములో మూడు కీర్తనలే గలవనీ, అందులో వాకటి మంగళములు, దానికి పూర్వపుకృతి ఫలశాంతిని చెప్పేదిని గుర్తుంచుకొన్నచో 'కృష్ణానుమతి' అన్న పదము సాధిప్రాయముగా ప్రయోగించినాడని ఊహించుట సవ్యధూరము కాదు.

చివరనున్న మంగళోతము పరిసమాప్తి చేస్తూ -

"శ్రీ నమోస్థావ్యయసింహాసనస్థుపతి వి - వేక వార్య శేషగిరి వేంకట సుబ్రహ్మణ్యునికి మంగళం" అని పరిసమాప్తి చేయుటలో 'శేషగిరి వేంకట సుబ్రహ్మణ్యునికి' అనుటలో శేషగిరి నామముతో కవి వేదోపనిషత్ భిక్షువులు స్మరించి శేషగిరి శబ్దము ముద్రలలో ఎన్నిమారులు వాడినాడో లెక్కింపగా 10-11 కీర్తనలలో 40 కీర్తనలలో శేషగిరి శబ్దమే ఎచ్చి వచ్చు లేచినది కావున ఈ కవి పూర్తిచేయ శేషగిరి వేంకట సుబ్రహ్మణ్యుడా లేక వారి ఎంటిపేరు శేషగిరివారా? ఇటువంటి వెన్నో సందేహములు కలుగుచున్నవి ప్రస్తుతమున పరిశీలించదగిన ఊహామూలముగా వాదించి పరిశోధకులు పరిశీలించ గలవని. ప్రస్తుతము కు బహుశః కవి పూర్తిచేయ శేషగిరి వేంకట సుబ్రహ్మణ్య (అయ్య, అయ్య, శాస్త్రి శర్మ) అయికి-టుందని వాదించుట సవ్యధూరము. - దే !

శ్రీ తిమ్మాజిజ్జీవారి వ్యాసములో శాస్త్రాధ్యయన చరిత్ర కర్తయైన వెంకటాద్రి పాఠాని ఉండి వేంకటేంద్రునికి తన మాచిత్యమును జన్మించిన కృష్ణ భూపాలు దొక దున్నాడువాని అతనే సుబ్రహ్మణ్యకవి శిష్యుడని నిర్ణయించుటకు విమర్శలున్నవని తెల్పిరి. ఆ చిక్కులంత ప్రబలమైనవి కావు. బి.ఎ.లో 1500-1600 మధ్యకాలమునాడు సుబ్రహ్మణ్యుని శిష్యుడైన కృష్ణభూపాలుని 1780 ప్రాంతములకు సరిపుచ్చుటకు దామెర పంకజని పరకరము బహుశా జరిత్రకర్తకు 25 వ శతాబ్దమున డైన తిమ్మాభూపాలునితోడను, అతని కుమారుడగు కుమారి వేంకటప్పనాయనితోడను కృష్ణ భూపాలుని తాత తండ్రులను సరిపుచ్చు చూపినారు శ్రీ తిమ్మాజిజ్జీవారు. ఈ విధముగా 200 సంవత్సరములు 27 తరములకు లెక్కించినారు. ఇది అంత సందర్భశుద్ధి కలది కాదని మాత్రము నూచించి, అప్రస్తుతము కనుక దీర్ఘచారణ ఉపేక్షించడమైనది. తేనమాంబిక కుమారుడైన కృష్ణభూపాలయే సుబ్రహ్మణ్యకవి శిష్యుడైనచో ఈ కవి 16 వ శతాబ్దమునాడు జావలెను. శ్రీ బాలాంత్రపు రణసింహారావుగారు ఆంధ్ర వాగ్గేయకార చరిత్రములో

శ్రీ తిమ్మాజిజ్జీవారి నమనరించి తాత్కాలికముగా శ్రీ సుబ్రహ్మణ్య కవి కాలము 1780 ప్రాంతమున తెలిపినను అయిన ప్రయోగించిన రాగములనుబట్టి క్షేత్రీయకు పూర్వము అన్నమాచార్యులకు దగ్గ అనాడును కాగలదేమో అనిపిస్తుందనిరి.

అదికాక భద్రాచల రామదాసు 17 వ శతాబ్దమునాడు. వీరికి తరువాత కాలమున డైన శ్రీ త్యాగరాజస్వామివారు తమ ప్రబోధ భక్తివిజయమును సంగీత వాదక ప్రారంభమున భద్రాచల రామదాసును సన్నులించారు రామకథను వ్రాస్తూ రామ దాసుకాంక్షనుండి ఆంధ్రదేశ మండలా విస్తారప్రళాపికి ఎచ్చిన భద్రాచల నామమును సుబ్రహ్మణ్యుని స్మరింపకుండుట ఒక విశేషము. కాబట్టి అయిన రామదాసుకు పూర్వము యే భావించుట సమంజసము. అయినా శ్రీ తిమ్మాజిజ్జీవారు ఈ పదముల యందలి రచనము లందపూర్వపుదిన తోచుట లేదు' అన్నమాటలుగూడ భాషాశాస్త్రవేత్తలు ఆలోచించి సరయము చేయవలసి యున్నది. ప్రస్తుతము సుబ్రహ్మణ్య కవి కాల నిర్ణయము సంతృప్తికరముగా జరుగలేదని విస్మయించి దానిని భవిష్యోధకులకు యిదివేయుట మంచిదిని తోచుచున్నది.

6

లక్షణవేత్తలు ఉత్తమ వాగ్గేయ కారికుని లక్షణాలుగా నిర్ణయించి వాటినిబట్టి అభ్యాస రామాయణ విచారణ చేదాము ఆ విచారణచేసే ముందు ఆ లక్షణాల స్వరూపము మరింత స్పష్టముగా పరిచుట యుక్తము

పాత్యములో ప్రవీణ్య మంటే, ముందు భాషా విజ్ఞానమే కాక కావలసి వచ్చినపుడు శబ్దాలు వాచో విశేయముగా ఉండవలెను. దానిలోపాటు అలంకార కౌశలము, రసభాస పరిజ్ఞానము కావలెను. లక్షణానేన మహారాజా లపావకవుల శ్రేయక లక్షణాలు పరిణామ, అయితేపుడు తనమగూర్చి 'సందర్భశుద్ధిం రాం జాతే జయదే విన' అని చెప్పుకొన్నాడు కనుక సందర్భశుద్ధి తెలిసి, అనగా జైచిత్య మెరిగి, రచనచేసే పామర్థము ఉండవలెను. అంటే ఏ సందర్భములో ఏది విస్తరింపవలె, ఎక్కడ అవసరం అనునని తెలిసి ఉండవలె సన్నమాట. ప్రకారాంతరముగా చెప్పినచో కల్పనా సంపదితో పాటు ఆత్మనిగ్రహముకూడా ఉండవలెను.

ఇక గేయములో అయితాళ కళా జ్ఞానము, రాగ విస్తృతి, స్వతంత్రముగా హృదయంగమమైన సంగీత కల్పన చేయగల చాతుర్యము కావలెను. ఏ సందర్భములో ఏ రాగము ప్రయోగింపవలెనో మొదలైన వాటి లక్షణముకూడా జాగుగా విరిగియుండవలెను.

ఈ రెండింటికి తోడు సన్నకవిత్వలో చాతుర్య ముండవలెను. అంటే పర్లవలు వచ్చినపుడు నిర్లవలు, సంభాసలు వచ్చినపుడు సంభాసలు, కథాకథన సలహా

వీర సరుకులను

మా సంరక్షణకు ఒప్పుగించండి

సిజిటి వగు సమర్థతతో పనిచేయుచు మీ సరుకులను
భద్రముగా మరియు శీఘ్రముగా మీ సౌకర్యము
ననుసరించి గమ్యస్థానమునప చేర్చగలరు.
ఇది నిపుణులయిన తమ ఉద్యోగులచే జాగ్రత్త
నిర్వహించబడుచున్న సంస్థ. ఇందులోని ప్రతి
ఒక్కరు తన పనిలో సుఖితుడైన నిపుణుడు.

కమర్షియల్ గూడ్స్ ట్రాన్స్పోర్ట్స్ (Regd.)

హెడ్ క్వార్టర్స్ :

కొత్తపేట, పి. వి. నెం. 89,

గుంటూరు.

ఫోన్ : 560

అడ్మినిస్ట్రేటివ్ ఆఫీసు :

107, తంబు శెట్టి వీధి,

హిస్టాబాక్సు నెం. 1254,

మద్రాసు - 1.

ఫోన్. నెం. 24485 & 25748

—: నితీ ప్రాంతాలు :—

మౌంట్ రోడ్ :

11-బి, అత్తిపట్నాన్ వీధి.

ఫోన్ : 88594

గిండి :

ఇంద్రప్రస్థ ఎస్టేట్ ఎదురుగా.

ఫోన్ : 801069

బుకింగ్ ఆఫీసు :
(మద్రాసు-1)

304, తంబు శెట్టి వీధి.

ఫోన్ : 22618

ఆంబత్తూర్ :

ఇంద్రప్రస్థ ఎస్టేట్.

మరియు ప్రాంతాలు

తిరుచి, బెంగళూరు, ఆంధ్రప్రదేశ్ యందంతటా గలవు.

ములో కథాకథనమూ వేర్వేరుగా చేయవలెను. వీటికి తోడు తోషద్రవ్య పరిత్యాగము - ఇత్యాది సుగుణసంపత్తి కావలెనని లక్షణవేర్కలు చెప్పిన మాటలను పాత మాటలలో అనుసరించి చెప్పినవో ఉత్తమ వాగ్గేయవారకుడు లోయమేమి లేని ఋషి కావలెను.

7

పైన విస్తరించిన మూడు ప్రధాన లక్షణములలో ముందు సుబ్రహ్మణ్యకవి స్వభావము, కథనాధికములయందలి దక్షత విచారితము.

కవి తాను అధ్యాత్మరామాయణము తెలిగించినట్లు ప్రతి కొండంతములోను చెప్పఁకొన్నాడు కాబట్టి ఇది సంగ్రహ తమలోని అధ్యాత్మ రామాయణమునకు భాషాంత రీకరణమునుట విస్సందేహము. ఎంతవచ్చునో మొదలగు ఇతర భాషా కవులవలెనే, కావ్యము మంగళాంతము చేయుటకు కాబోలు, ఇతరును ఉత్తరవాదమును వదిలి ఎట్లాభిప్రకాశముగా మాత్రమే రచించెను. సంగ్రహత - అధ్యాత్మ రామాయణమును విశ్వమిత్ర వహస్పతి రచించెను. దాని మాహాత్మ్యమునుగూర్చి బ్రహ్మండ పురాణములో బ్రహ్మ మార్కండేయ మునికి చెప్పినట్లుగా 'అధ్యాత్మ రామాయణ సంకీర్తన శ్రవణాదికం, ఫలమ్ ఎక్తుం న శక్నోమి కార్తేన్నీన ముని సత్తమః' ఈ ఫలశ్రుతిని మనసులో పెట్టుకొనియే ఆంధ్రములో అధ్యాత్మ రామాయణ సంకీర్తనమునకు సుబ్రహ్మణ్యకవి పూనకొనెనెనా!

ఇందులోని రామాయణ కథ మొత్తమువీరిది వాల్మీకివే. అనుసరించివా, వాల్మీకి రచనలోనలె శ్రీరాముడు, వీతి అదర్శ మానవమాత్రపాత్రలు కారు. 'శ్రీరామ హృదయ'వనే వామము గల బాలకాండములోని మొదటి సర్గలోని మూలము ననుసరించి సుబ్రహ్మణ్య కవి రచనలో—

'రాముడు పరమానందమయుడు, సర్వచరాచర పరి పూర్ణ డ్యాయుడు, పాపగాఢలోలు ఉచలుడాయుడు సర్వసాక్షి... పరమాత్ముడు.. నే మూలపకృతిని, ఈ మహాత్ము సన్నిధాన మాత్రను ఈ మహద్భుతము లొనర్చు... రాముడై దశరథునకు నితడు పుట్టుటయు... దండకాడవికేగుట, ప్రాకట మాయా సీతాహృతి అందుచేత రావణుని భీకరాని దునిమి నన్నుగైకొని, పాకేతము జేరుటెల్ల మత్కృతి' లంటుంది సీతాదేవి, రామా జ్ఞానే మారుతికి ఉ.దే. ఉ.చెన్నా. ఆ చరచిత స్వయముగా శ్రీరాముడే మారుటి అత్మావాత్మ పరాత్మల స్వరూపము, అక్క జ్ఞానము కలుగగా వివిధ్య మాయమయ్యే విధము ఉపదేశిస్తాడు.

ఈ వేదాంత విజ్ఞానము మూర్తీభవించినది అధ్యాత్మ రామాయణములో. ఈ కావ్యమును ఈ సంశయము వారిం పనే అనిపి, జగదాధార మూర్తియైన శ్రీరామునియందు పారసర్వత్తి చారూఃమై ముక్తిచారణమై యలరారు నొక్క యుక్తి నాదిశక్తి మీ రరిసి ధీర రసివానికి పార కలలార బలుకు

మని పరమేశ్వరి శ్రీ నదాశివ ప్రభు చేసెద వివరింపుమని కోరగా, శ్రీరామునకు నమస్కారముచేసి, అజ్ఞాన హారి, జితారి శ్రీ విహారి, మాయాధారి, తారక కీర్తి సద్యజ్ఞాన మూర్తి, విదారి తార్తి, ధే తా చక్రవర్తి, చిదానంద మూర్తియై రాణిబు శ్రీ శేషశైలాధిపుడగు రాఘవు చరితము సుధావర్షమై చెవుల పండువుగా నదాశిపుడు వినిపించిన దీ కథ.

'వివే వల్లవ మృదు చరణా, కరుణా విలరణ గుణాభరణ' అనీ, 'సఖీమణి వివే నీ వీసచ్చరితము, సంకీర్తానంద దయక మనవే'—అనీ, 'చాసరో వివే శ్రీరామ చంద్రుని చరితము' రచన తము' అనీ, 'శ్రీ రాజరాజేశ్వరీ, ఈ చరిత్రము ఆర్యమతి పాత్రము' అనీ, 'పావనము, జ్ఞానోదయము, నిర్వాణ్యుడయము సద్భిక పుణ్యాన్నయము అధ్యాత్మ రామాయణం బెనరు విన్న, నడివిన వా రనఘులై వారయణుని కరుణను భవ్య లగుడు రంద మున' అనునట్లే అదిదంపతుల సంవాద రూపముగా పవిత్ర మైన శ్రీరామ కథ శాంత రసాత్మకముగా నడుస్తుంది కరుణ వేదియై కవిత్వ మారంభించిన వాల్మీకి రామాయణము కరుణరస ప్రధానముగా పోగినది. అధ్యాత్మ రామాయణము బ్రహ్మ విద్యా ప్రతిపాదకమైనది. కనుక శాంతరస ప్రధానముగా నున్నది.

అది దంపతుల సంవాద రూపములో పోగిన అధ్యాత్మ రామాయణములో వేదాంతము మూర్తీభవించినది. సుబ్రహ్మణ్య కవి వేదాంత విద్వాంసుడేకాక అనుభవము లోకూడ ఆత్మసమ్మగల యోగిగా అభిండచిదనుభవగా కనిపిస్తాడు అందువలన ఇందులో శ్లేషరయ్య ఛాయలుకూడా కానరావు. మహాభక్తుడైన జం దేవుడు కూడా అందుకోలేని తాత్త్వక సీతి ఇందులో గోచరిస్తుంది. వాగ్గేయకారకులలో సుబ్రహ్మణ్యకవి కూడా శ్రీ వాదాయణ తీర్థులు, శ్రీ తాగరాజస్వముల కోరిలోని వాడు.

ఆయన వర్ణనచాతుర్యమునకు ఉదాహరణముగ శ్రీరామ జనన ఘట్టమే చాలు.

పల్లవి: - శ్రీరాముని గాంచెను పార్వతి వివే
మన కౌసల్య అత్మారాముని గాంచెను||

అనుపల్లవి: - తోరమై హర్షాశ్రు పూరము కన్నుల
జార భయ సంభ్రమాశ్చర్యము లైనగొనగ|| శ్రీ||

చరణము: - అల నల్లకలువరే, కుల చాయ మేసచే
జెగువాని పసిడి, చేల గట్టినవాని
వెలయు నాల్గు భుజముల వాని కను గొ
ల్కుల నరుణరేఖలు, కలవాని స్వర్ణ కుం
డల అసిత గండమం, ఉలముల వాని ప
స్థలిత రవికోటి ప్ర, కాశకుని రత్న
జ్వల కిరీటము వాని, అలినీల కుటిల కుం
తలములచే ముద్దు, కులుకుచుండెడివాని

భాగవతములోని శ్రీకృష్ణనివారణే అధ్యాత్మరామాయణము లోని శ్రీరాముడుకూడ విజరూపముతోనే అవిర్యవించినట్లు కవి కల్పించినాడని ఈ సందర్భములో మనము గుర్తుంచుకొనవలెను. కన్నులకు గట్టినట్లు ముద్దులొలికే తేటమాటలతో ఎంత మనోజ్ఞముగా కవి శ్రీరాముని నిర్మించినాడు!

రావణ వధానంతరము సీతను అలంకరించి రామునిదర్శకులైచిన వర్ణనము అనువమానమైనది. 'పట్టుచీరే గట్టి, బంగారు రవిక దొడిగి, బొట్టు కన్నాబెట్టి, బాటుక కన్నుల బెట్టి...' ఇత్యాదిగ ఉన్నది. ఇట్లే రామరావణ యుద్ధం సర్వసలు ఎంతో మనోజ్ఞముగా ఉన్నవి. రాగతాళాల నిర్బంధముతో వర్ణనలు చేయటం కొంతతేలిక కావచ్చునుకాని, కథా కథనము రసవంతముగా చేయుట అసాధ్యమనదగినంత కష్టసాధ్యమైన కార్యము. సుబ్రహ్మణ్యకవి పట్టాభిషేకాంతమైన శ్రీరామ కథను పృథ్వీమంగా రసవత్తరముగా కథనము చేసినాడని అనడానికి కావ్యమంతా ఉదాహరణ భూతమగును. సీతావివాహము, రామ వరకురామ సంవాదము, శ్రీరామ వివాహము, భరతుని సమాగమము, అత్రిముని దర్శనము, సీతాహరణము, జటాయు పునకు కైవల్య మిచ్చుట, వారి వడదేనము, సీతావేషణము, హనుమంతుడు సీతను దర్శించుట, విభీషణుని శరణాగతి, సంచీ విని తెచ్చుటలో కావేమి విన్నము, రావణాది రాక్షసులతో యుద్ధములు, శ్రీరామ పట్టాభిషేకము-అన్నీ సందర్భాంతరముగా మధ్య మధ్య మంచి సంభాషణలు కలిపి, రసవంతముగా కథనము చేసినాడు.

ఈ విధముగా వర్ణనమందు సమర్థత, సంభాషణలో చాతుర్యము, కథా కథనములో రసవద్దీపన-అన్నీ కలిపి శాంత రస ప్రధానమైన ఉత్తమ కావ్యముగా అధ్యాత్మ రామాయణమును సుబ్రహ్మణ్యకవి తీర్చిదిద్దినాడు.

3

పాత్యము చక్కగా నిర్వహించుటకు కవి భాషావేత్త కావలెను. సుబ్రహ్మణ్య కవికి సంస్కృతాంధ్రములలో నిర్దుష్టమైన పాండిత్యమున్న దనటానికి వీరి మొదటి కీర్తన రచనమే చాలు. వన్నయ భారతము, తిక్కన ఉత్తర రామాయణమును సంస్కృత శ్లోకములతో ప్రారంభించినట్లే, సుబ్రహ్మణ్యకవి తన కావ్యమును సంస్కృత కీర్తనతోనే ప్రారంభించినాడు ధివ్యాసీ రాగము, అది తాళములో చెప్పిన ఈ ఒక్క కీర్తనే చాలు, ఎవరి పేరైనా కావ్యతముగా మండటానికి!

పల్లవి:- నమ శ్శివాయ తే నమో భవాయ

అనుపల్లవి:- సమావాధిక రోతాయ శావాయ స్వప్రణాశాయ
ప్రమోది పూర్ణాయ, భక్తోషు పానాయ|| నమ||

4 వ చరణము:- నిరుప మానంద ఘన నిశ్చితాయ శాశ్వతాయ!
వరదాభయంకరణాయ గిరీశాయ!

తరుణమ్ శేఖరాయ, వరమ పురుషాయ భవ!
హరణాయ శ్రీ కాళహస్తిశ్చరాయ|| నమ||

ఈ విధముగా ఎత్తుగడలోనే శివకేశవులందు అభేదమైతే భక్తి పాతకుల హృదయాలలో అవిర్యవింపచేసినాడు. పల్లవిలో పంచాక్షరిని స్మరించి, అనుపల్లవిలో సరస్వహృద్ స్వరూపము ప్రదర్శించినాడు. సంస్కృతభాష ఎంత ఉదాత్తముగా వడుస్తూ కవికి వాచావిధేయముగా నున్నదో తెలుస్తూనే ఉన్నది. ఆప్రయత్నముగా యమకము, అనుప్రాసలు, అంత్యప్రాసలేవాక ఆంధ్రభాషకు విశిష్టమైన ద్వితీయాక్షరప్రాస, అక్షరమైత్రీ రూపమున యతి ప్రాసయతులుకూడ ఇందులో ప్రత్యక్షమైపి.

శివస్తోత్ర రూపమైన సంస్కృత కీర్తనతో గ్రంథారంభము చేయుట నిక కారణాలు చాలా ఉపావహమును, గీర్వాణభాషయం దభిమాన మొకటి. సంగీత లక్షణవేత్తలు వాగ్గేయచార వరునికి అనేకభాషలు వచ్చియుండవలె ననుట రెండవది మూడవది ప్రాచీన వాగ్గేయకారులు తమ లక్షణములనేవాక లక్ష్యమునుకూడా సంస్కృతముతోనే చెప్పియుండుట. వీని అన్నిటికి తోడు ఇది గేయాత్మకమైన గ్రంథము కాన గానమునకు, వాట్యమునకు ప్రథమాచార్యుడైన శివుని స్తోత్రము చేయుట సమంజసముకదా! అందుకే చివరి చరణములో 'సంగీతలోరాయ' అనే విశేషమును ప్రత్యేకముగా చేసినాడు. కవి తన గ్రంథమును శేషగీర్జనకు అంకితము చేసినను తాను భేదములేని శివభక్తికలవాడని, శ్రీ కాళహస్తివాసుడని కూడ రమ్యముగా సూచించినాడు. ఈ కవి భావించిన శివుడు సమావాధిక రహితుడు-అందుచే శ్రీరామ స్వరూపుడే!

సంస్కృతములో దేగాక మరి ఇదు కీర్తనలు, ఒక మార్లికముగూడ చేర్చినాడు. అందులో ఒకటి సేతుజంధి సమయములో చేసిన శివస్తోత్రము. దానితో 'తాంకిట తక తకిట రిమరిస-' అను జరులను చేర్చి ఆ స్తోత్రమునకు పరిపూర్ణత చేకూర్చినాడు.

మరటిరాగము-అదితాళములో చెప్పిన 'రామలింగా పృషభే తురంగా రాజితంగా' అనునది వీరి సంస్కృత కీర్తనలలో నొకటి. మరియొకటి కుంభకర్ణసంధి సందర్భములో వారదుడు చేసిన రామస్తుతి. మూడవది, వాలుగడది సీత అగ్నిశుద్ధియైన వెంటనే బ్రహ్మ, ఇంద్రుడు చేసిన శివస్తుతులు. ఇదవది శ్రీరామ పట్టాభిషేక సమయములో బ్రహ్మదేవతలు చేసిన స్తుతి. గ్రంథ ప్రారంభమును పంచాక్షరితో చేసినట్లే, 'నమోస్తు శ్రీ రామాయ వారాయణాయ' అనే ఘంటారగ రూపక తాళ పల్లవిలో వారాయణాష్టాక్షరి ధ్వనింపజేయుట గమనింపవలసిన విశేషము.

'గద్యం కవీనాం నికషం వదంతి' అని అభియుక్తోక్తి కలదు 'శ్రీమదగణిత గుణ మణి గణాంకృత రుచిరతిర క.భ వ్యరూపం, సకలజన భయాపహ మహదజ్ఞాననిత కలి కలు'

షీ.ధ తామిస నివారక భవతారక దీపం...' ఇత్యాదిగా అర్యా 3 వ చరణము:—
వాండములో బటాయుపుచేత చక్కని మార్గితో రామన్తురి
చేయించాడు.

ఇంతవరకు సంస్కృత పాఠములో కవికున్న సమర్థత
వివరింపబడినది. వీరి అంధ భాష పాండిత్యము దానికెంత
మాత్రము తీసిగొడు అంధ భాషలో ఈ కవి పూర్తిగా నన్న
యాది పురాణ కవులము, పెద్దనాది ప్రబంధ కవులయు
మార్గమునే అవలంబించినాడు అంధగేయ రచయితలు సర్వ
సామాన్యముగ ప్రయోగించే వాక్యరణ విరుద్ధ ప్రయోగాలు
అధ్యాత్మ రామాయణములో వాడరావు. ఉద్భవ భోజనబద్ధము
లతో ఉన్నా భాష నిర్దుష్టముగా ఉంటుంది. భాష విషయ
ములో ఎట్టి విశిష్టత పాటించిన అంధ వాగ్గేయకరులు
ఇంతవరకు లేరనియే చెప్పవచ్చును. సంస్కృత బాధా మార్పు
లోనూ, తెలుగు బాధా మార్పులోనూ సౌభ్యము. పేర్లు
కనబడును చక్కని పలుకుబడి ఉన్నది. వీరి రచనలు గేయము
లైనను అందలి భాష చక్కని వాటియై మెలగూడి కావ్యము
నకు పరిపూర్ణ కూర్పుచున్నది. యుద్ధవాండములో రావణుడు
వభీషణుని హిలోక్తులు పెడచెవిని పెట్టు సందర్భమున 'జాష
ధము రోగి మెచ్చునా?' అని సందర్భోచితముగ ప్రయోగించి
నారు. వీరి రచనలు సుందరమైన సమాసములతో కూడి
యుండును. పర్యవసానములు చాల లభింప. యతిప్రాసలు,
అంత్యప్రాసలు, యమకాదులు కవి అలవాటగా కూర్చుంటున్నాడు.
మాదులేడిని వర్ణించు ఫరజారగ, అటతాళ కీర్తనలో—

వల్లవి:—ఇంటి చెంగిల్వలంతి చెలుల మేల్
జంతి గుణముల దొంతి విసవే||

5 వ చరణము:—

వదియారు వస్తియ బంగారుపలె దనుపు |
పాదం మేసిస్త వెండిపుళ్ళవలె చుక్కలు
గుడిగొన మణిరుచుల గొప్పరారు కొమ్ములు |
కొడమరత్నములనగా, గొరిసెలు దనరగ
మడుగు సీలములవలె గుడ్డన యొప్ప మారీచుండు లేడియై
కదలి శిషిరీఖడగు రాపుడున్న
సంచల చరెను ||ఇంత||

ఆ తరువాత కీర్తనలో 2 వ చరణము—

సర్వపూర్ణుడయ్య సులయడయ్యను
సాక్షియయ్య లోకానుపారియై
వర్విడి మాయామృగమువలె దగితె
భర్తాపిషణుం దనెడి మడివి విదిశముగా
మర్వీరసూర కోరిక దీర్చగ
మడ్డందాటప రఘువీరుడు చని
దుర్వాచాపర్వణ.దై మృగంబు
మర్వీరబడవేసె విశిష్టాస్తమన||

అతల క్లడంగి కవట రూపుచెడి మారీచు

దొరలుచో పో లక్షణ

చెల్లరే నన్ను బోపుమని చక్కి

వీరిటలు దోచ వార్తరపమున నిలపై

దెళ్ళుచు మహీశు సన్నిధిచే ముక్తిం

తెండె నచట వార్త ధ్వని విని

తల్లడవడి భూమిజ రాము దావదం

బొందెను జను లక్షణ యనెను బీదభక్త జన||

ఇతర సందర్భాలలో ఈ వ్యాసములో ఉపహరించిన
కీర్తనల భాషనుకూడా గమనిస్తే సుద్రహ్మణ్యుని ప్యాములో
మార్గపెట్టవే సమర్థులతో నిర్వహించాడని విదింపవచ్చును.

9

అధ్యాత్మ రామాయణ గేయత్వము కూడా మార్గమే.
ఇందు ప్రతికీర్తనకూ రాగము, తాళము నిర్ణయించబడి ఉన్నవి.
స్వర సహితముగ ఈ గ్రంథము ఇంతవరకు ప్రకటింపబడి
యుండలేదు. కాని సంగీతాభిమానులచేత ఇందలి కీర్తనలు
సరంపరగా గానము చేయబడుచు వీటి గేయభావములు ఇంకను
భక్తగాయకుల నాలుకలవివాద స్థితిగా నిలిచియే ఉన్నవి.
అధ్యాత్మ రామాయణములయు పాము చేయకున్నను కనీసము
రెండుమూడు కీర్తనలైనను పాముచేసి, గానము చేయనివారు
అందరే.మున అరుదు.

ఇందు మొత్తము 104 కీర్తనలు కలవు. ఇందలి
ప్రతిఒక్కకీర్తనా ఒక కళాభండమే.

కీర్తన సర్వాంగ సంపన్నముగా నుండుటకు వల్లవి,
అనుపల్లవి, చరణము అను మూడు భాగములు ఉండవలెను.
అట్టి కీర్తనలకే కృతులను నామము వేటి కాలమున రూఢి
చేసి. వీరి కృతు లన్నిటియూ దును పల్లవి, అనుపల్లవి,
చరణములను భాగములు కలవు. పల్లవి, అనుపల్లవి, చరణ
ములు—ఈ మూడును మూడు వేరువేరు ధాతువులలో ఉన్నవి.
కావున అధ్యాత్మ రామాయణ రచన అంతా కృతులనే పోన
దనదగును. వీరి కృతులకు 3, 4 నుండి 10 11 :లకు
చరణములు కలవు. చరణములన్నియు ఒకే ధాతువులో నడ
బడును. అయినను చక్కని కథాకథనముతో ఈ చరణముల
రచన పోగి శ్రోతలకు వినుగు కరిగించవు.

చరణములలో మరియొక విశేషముకూడా కలదు. దీని
చివరి భాగమందలి సాహిత్యము మధ్యమకాలములో గానము
చేయబడును. ఇట్టివాటివే వేటి సంగీత విద్వాంషులు మధ్యము
కాల సాహిత్యము లనుచున్నారు. కృతి రచన యేర్పడుటకు
పల్లవి, అనుపల్లవి, చరణములు చాలును కాని, సుద్రహ్మణ్య
కవి చరణాంతములందు మధ్యమకాలసాహిత్యములను రచించి
వాటి శ్రావ్యతను ఇనుమడింప చేసినాడు. మధ్యమకాల సాహిత్య
ములకు స్పష్టకర్త అని ప్రసిద్ధిపొంది కర్ణాటక సంగీత

ప్రతిమూర్తులలో నొకరైన శ్రీ ముత్తుస్వామి దీక్షితుల మధ్యమ కాల సాహిత్యమాల కేమాత్రము వివిధమైనవి. శ్రీ ముత్తుస్వామి దీక్షితులకు సుబ్రహ్మణ్యుని పూర్వదగుటచే వారి కిందులో మార్గదర్శి యనుట అతిశయోక్తికాదు.

యుద్ధకాండముందు మరటిరాగము-ఆదితాళముతో చెప్పిన 'రామలింగా వృషభతురంగా రాజితాంగా రామా' అను కృతి చివరనున్న-

తాంకిట తక తకిట రిమిరిస రీ, తహత ఝం రిమవద
తకుంద ఝంతారి తధవః మప||

తహత టిటక ఝంతారి సరిమిరి సనిస రీ సనిడవ
తాం తకిట పదమనివ పమ ధణాంగు ధిమితక

అధి గిణతోం ||రామ||

అనుదియు, సీతారామ కల్యాణ సమయమున అప్పగింపు అడిగిన తెచ్చు సమయమున కూర్చిన జతులును వీరి స్వర రయ్యాది పాండిత్యమును పదర్పించుచున్నది.

ఈ వాగ్గేయకారుడు రత్నలతామండలం పామర్యము కలవాడు. ఈ కావ్యమునందు వారు వాడిన రాగముల వైవిధ్యమునుబట్టియే అది స్పష్టమగుచున్నది. ఇందుగల 104 కృతులు 58 రాగములలో చెప్పబడినవి శ్రీ వారాయణతీర్థులు 153 కీర్తనలుగల శ్రీ కృష్ణలీలాచరిత్రాని 37 రాగములలో గానముచేసి ఉండిరి ఇప్పటికి లభించిన 324 క్షేత్రయ్య పదాలలో 39 రాగములు మాత్రమే ఉపయోగించబడినవి.

బాలకాండములో ఒక విశేషముకూడ గమనింపవచ్చును. ఇందలి 17 కృతులు 17 వేరువేరు రాగములలో రచింపబడినవి. ఒక రాగమందు ఒక కృతి రచింపబడినట్లు ఆ రాగముపై పూర్తిఅధికారము ఉండవలెను గదా! ఇట్లు ఒక్కొక్క కృతిని ఒక్కొక్క రాగములో గానము చేయుటవలన భాతువులో ఈ వాగ్గేయకారులకునుగల అనితర సామాన్య ప్రజ్ఞ వేర్లడియగుచున్నది బాలకాండములో ప్రత్యేకముగా ఇంత వైవిధ్యము చూపుటనుబట్టి ఆ కాండమునందు కవికి ఎక్కువ అభిమానమని భావింపవచ్చును. ఈ కాండమును మరటి రాగముతోనే అంత్యము చేయుట ఈ ఊహనే బలపరచుచున్నది. 'అంత్యమరటి' అను అభియుక్తి క్తి ప్రసిద్ధముకదా!

వేడు ఎక్కువ ప్రచారములో లేని ఘంటా, రేగుప్తి, గుమ్మచాంభాణి, మారువ, అహరి, హిందూఘంట, మంగళ కైశిక, పూరిరాగములవంటి ప్రాచీన రాగములు ఇందులో కలవు. అవి లస్వమాచార్యుల కీర్తనలలోను, ప్రాచీన యక్ష గానములలోను ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్నట్లు చెప్పవచ్చును.

సుబ్రహ్మణ్యుని ప్రయోగించిన అపూర్వ రాగములలో లలితవంచమి, యమునవంటి రాగములను పేర్కొనవచ్చును. అవియేకాక పరజా, కాఫీవంటి హిందూస్తానీ రాగములను కూడ

వాడియుండిరి. క్షేత్రయ్య పదాలలో ప్రచారము పొందినవి హుసేని రాగమును సుబ్రహ్మణ్యుని కూడా ఉపయోగించినాడు. దీనినిబట్టియు ఈయన వాడిన ప్రాచీన రాగములను బట్టియు ఈ కవి క్షేత్రయ్యకు పూర్వదై ఉండుననుటకు ఎక్కువ అవకాశము కలదు.

యుద్ధకాండమున ప్రథమ యుద్ధారంభమున ఘన రాగములైన వాట, ఆరభి, శ్రీ, గౌళ అను వాలుగు రాగములను వరుసగా ఉపయోగించినారు. ఇరవీ రాగము వాడలేదు. నేటి విద్వాంసులు ఇరవీ రాగముతో కలిపి వీటిని 'ఘనరాగ పంచకమ'ని వ్యవహరిస్తూ ఉన్నారు. ఆ కాలమున ఇరవీ రాగమును ఇదలి తక్కినవాడవే 'ఘనరాగ చతుష్టయము'గా పరిగణించవారేమో అని ఊహించ నవకాశమున్నది.

అదివాక మరియొక కారణముకూడ ఉపాసనచున్నది. నేటి ఘనరాగ పంచకమందు ఇరవీ రాగమును ఇదలి, వాట, గౌళ, ఆరభి, శ్రీ అను తక్కిన వాలుగు రాగములు మాత్రమే గురువు లేనాడు ఇరుసగా పాఠము చెప్పుచున్నారు. ఇరవీ రాగమును మరియొక గురువుపెద్దకాని లేక స్వయముగా కాని వేర్పుకోరినది ఈ ఇరు రాగములు ఇరుసగా వేర్వేరు గురువుకు ప్రమాదిము కలిగిస్తుండవే విశ్వసనీయమిది. సుబ్రహ్మణ్యునివాటికి కూడా ఇటువంటి భావమున్నదేమో! ఇది గృహస్థ విషయము. సన్యాసాశ్రమము స్వీకరించిన శ్రీ త్యాగరాజస్వామి మాత్రము ఇరవీ రాగములో కూడిన ఘన రాగములందు పంచరత్నములు రచించినాడు.

రాగరసమును, కావ్యమందలి యర్థము ఎరిగి రాగములను ప్రయోగించినపుడే అశీరిన సలము చేకూరగలదు. సుబ్రహ్మణ్యుని కావ్యమునం దింతట ఇట్టి విజ్ఞానమే చూపినాడు సీతారామ కల్యాణ సట్టమందలి కృతిని కల్యాణరాగముతో రచించి తన భావిత్యమును ప్రదర్శించినాడు. శ్రీ వారాయణ తీర్థులవారును కృష్ణలీలాచరిత్రాయందు రుక్మిణీకల్యాణ ఘట్టమందలి కీర్తనను కల్యాణ రాగముతో రచించిరి.

ఈ కవి రచనలలో కొన్ని విశేషమైన అలంకారములు కూడ దానవచ్చుచున్నవి. మాయాఘృగమును తెమ్మని పీఠ అడిగిన సందర్భములో రచించిన 'నాయకిరాగ' కీర్తన పల్లవిలో, 'దీపభక్తిజననిశ్శివాయకి ప్రాణనాయకి విసవే' అని నాయకి శబ్దము కూర్చినాడు. ఈ సందర్భములో మాత్రము నాయకి శబ్దము వ్యాకరణరీత్యా సాధునో కాదో లెక్కచేయక 'ప్రాణనాయకి' అని ప్రయోగించినాడు. ఇది సంగీత పిష్టం నులు నిర్వచించు దశమద్రంలో వాకటియగు 'రాగముద్ర' యనునది. ఈ రాగముద్రను వాడినట్లు అలంకారికులు ప్రత్యేకముగా అలంకారముగా గణించు ముద్రాలంకారముకూడ ప్రయోగించినాడు. ఇటువంటి సీతాకల్యాణ సందర్భములో కల్యాణ రాగములో రచించిన కీర్తన. దానిలో 'కల్యాణము విసవే' ఇత్యా

దీనిగా కల్యాణ శబ్దము వల్లనిలో రేడు మారులు, అనువల్లనిలో మూడు మారులు ప్రయోగించి వీధికల్యాణముతో తాదాత్మ్యము పొందినాడు.

నుండు వాడనులో వాడులు మధుసూను భంగము వేసిన కథను గానచేయున దిగములో రచించిన కృతి వల్లనిలో సుబ్రహ్మణ్యకవి భుజన లేలానిన అనారముతో పొంగిపోవుచున్న వానితోనే సరిగా సచ్చిత్రము వినువారి కడయ వెవ్వా రిలను గానీ అని స్వరాలములను అర్థవంతముగ కూర్చి యీ పద్యము వ్రాసినాడు.

కొన్ని వల్లనిలో చిత్రమైన విశేషములుకూడ కాన కచ్చివి కేవలము రెండే. గమన నాలుగు లఘువులు మాత్రమే. ఇవి 'వి' 'వ' లను చివరికి ఒకచో కూర్చి వాడు. మరొకచో 'వి' 'వ' లను విడిచి ఈ సరిత్ర దశరక్షణ దశ మంజుల పేర, సగ విభేదన పదనియ కాంతి స్ఫుటముగూర్చి మిడిపాదా' గానీ దీర్ఘమైన వల్లపులును కలవు.

అనువల్లనిలో చరణములను పాడిన తరువాత ఫల్గవి లండువల్లనిలో పైభ్యము చూపుటకు అనువగ చక్కని రచన కొన్నింటిలో పోగొడి యి గానచేయు గాయనీ గాయకులకు ఎప్పు సమ్మేరియము అట్టివానిలో ఈ గ్రామి చాకల :

ఫల్గవి :- అనువల్లని : కవి స చే రజనాచలనా
పరిహసిత వి సంది తారవిడు చంద్రునినా కుండు
బృంద మందర రచనా

అనువల్లని : మందయాన దశరథ వసుధేంద్రు
మాన్యయతి డయోధ్య కాంతుడు
పొందుగ తనయులు లేందుకు సగ జేంది
సశిమ్మని జేరి బల్కె సా సందిముగ

4. చరణము. అది సరిరిరి.....నుమ్మితికు దను
యంశములం దెరిమి నగము నగమొసంగిరి విరతా||
||నందముగ||

వీరి కృతులన్నిటిలో వల్లపులు మిక్కిలి సమర్థతతో రచించబడినవి. వానిలో ప్రారంభములోనే రాగ నచారము ప్రారంభమై అనువల్లనిలోను, చరణములోను సంపూర్ణత

చెందును. వాటి విశేషములు గానముచేసి వినిపించి ప్రదర్శించి నపుడే కాని కేవలము మాటలతో వర్ణించుట సాధ్యముకాదు.

తాళ విషయమునగూడ ఈ కవికి మార్గవిధానములే అభిమానము కనబడుచున్నది ఇతడు దే తాళములను వాడక అట, రూపక, జంపె, త్రిపుట, అది తాళములను మాత్రమే వాడినాడు వానిలో విస్తార ప్రచారమందిన అదితాళమును వామాంతరముగల చిరురజాని త్రిపుట తాళమును కొరి కృతులకు ఉపయోగించిరి. ఇందువలన ఆఖ్యానాత్మకమైన ఈ కృతులు భావసభాముగా పాడటకు వీలుగా నున్నవి. సంగీత విద్వాంసులు యథాశక్తిగా ప్రస్తరించుటకును, సామాన్యులు భక్తితో కథాగానము చేసి ఆనందించుటకును అనువుగ కుదిరినవి.

'సంగీత విద్యా ప్రవీణ విగవే' 'వీణా వదనాభిరయిత మస్తవా విగవే సంగీత భరతి విగవే'—ఇత్యాది సంబోధనల యందు 'సంగీత లోలయ' 'వాదబిందు కళాతీత'— మొదలగు పేరేషాములందును ఈ కవికి జంపె, గ్రాత సంగీతమొందును, అభిరయమునొందును. వాట్యమునొందును గల లభిరుచి ల్లేయత్వముగా వ్యక్తమగుచున్నది

చివరి కృతిలోని అనువల్లనిలో 'సంగీత లోలునికి శృంగార శేఖరునికి సంగజాల కోటి దురదాగునికి మంగళం' అని చెప్పి తన కావ్యమును సంగీత లోలుడైన శ్రీరామచంద్రున కంకితము చేసి సవరిత భక్తులనందరిని శ్రీరామ స్వరూపులు గవే భావించి మంగళము చెప్పినాడనిపించును.

ఈ గ్రంథము ఫలశ్రుతిలో చెప్పినట్లు ఇది 'పాపనము జ్ఞానోదయము నిత్యాభ్యుదయము సధిక పుణ్యాహ్లాదము అధ్యాత్మ రామాయణం దెవరు విన్న మడివినను వా రవసులై వారాయణుని కరుణన్ భన్య లనం దగుదురు—' అనుటకు నందే హామీ లేదు.

అధ్యాత్మ రామాయణములో శ్రీరామ హృదయముని ప్రసిద్ధికల బాలవాండ ప్రథమనర్గలో ఉద్వృషింపబడినట్లుగా సుబ్రహ్మణ్యకవి రచనయు, "పురారి గరి సంతభూతా శ్రీరామార్ణవ నంగతా, అధ్యాత్మరామ గంగేయం పునాతి భువనత్రయమ్." అని

మంత్రకూటము

పరిసరములు

శ్రీ ముప్పిడి రవీంద్రారెడ్డి

“మంత్రకూటం సహస్రాణాం

లింగానాం స్థానముత్తమం...”

(మొదటి ప్రకాశకుడు గయ శాసనము)

అను శాసనప్రసిద్ధిగల మంత్రకూటము ప్రాచీన భారత వర్ణమునగల విద్యావీథములలో ప్రముఖస్థానము వహించి అశేషప్రజ్ఞాధురంధరులగు పండితమాన్యుల ధీసంపదలకు విలయమై ప్రాచీన భారతీయ సంస్కృతికి ప్రతీకయై ప్రకృతినహజనంపదల కాలవాలమై యొప్పారినది. ‘వింధ్యాద్రి దక్షిణప్రాంతే విలసద్గోతమీతటే’...ఉన్న ఈ మంత్రకూటము ఆంధ్రదేశమున గల విద్యావీథములలో కెల్లా తలమానికమైనది. వెదిక పద్ధతినే జీవయాత్ర సాగించుచు

క లింగ దేవి

ఇప్పటి వేద శాస్త్రులు తమ పాండితీ ప్రభల ఆంధ్ర దేశమునవెగఁ గలిగి భారతావసయందును వెలయువజేసి జ్ఞానజ్యోతులు వెలిగించి తమ ప్రజ్ఞావిశేషముల దిగంతముల చాటి ఇచ్చేయిన వైదికధర్మప్రతిష్ఠాపనాచార్యులైరి. దానిజేసి ఈ మంత్రకూటముక వేడివీడమై వెలసి జ్ఞాన పారావారమున నోలొడివది.

దక్షిణగంగయని పేరువడసిన సవిత్ర గోదావరీ తీర స్థలమైన ఈ మంత్రకూటము మన్యుతీర్థమునపేర పురాణ (బ్రహ్మపురాణ) ప్రసిద్ధి గాంచినది. రాక్షసులు ఇంద్రుని దేవతలను కీడిచి వారందరూ పారివచ్చి ఈ క్షేత్రమున వెలసిన గౌతమేశ్వరుని శరణు వేడిరట. అంత ఆ పరమేశ్వరుని వారి మొర నాలకించి ప్రసన్నుడై పంకజ్యోతిషమున నిజతేజఃప్రభావశక్తి సంపన్నుడగు మన్యులను సృష్టించె నట. అంతట దేశతలు మహాతీక్షణులైనను కల యుచ్చితా విశారదుడును సాక్షాత్తుడైన సమానుడును అయిన మన్యులను తేరిచిరాడలేక ప్రసన్నుడై కమ్మసి ప్రార్థించగా తన చిక్షా సగ్రహము సుసంపాదించుకొని అంత గంభీరుడై దేవతలు వెంట రాగా రాక్షససంహారము చేసెనట. మన్యుల జన్మించిన స్థలమగుటచే ఈ క్షేత్రము మన్యుపురము లేదా మనుపురము అనియు మంత్రవేత్తలగు మునుల కిది కూటమి యగుటచే మంత్రకూటము లేదా మంత్రపురియని పిలువబడి లదియే నెదు మంత్రెన యని పిలువబడుచున్నది.

స్కాందపురాణాంతర్గతమగు కాశీశ్రవ ఖండమున గోదావరీ తీరమున గల ఈ మంత్రకూటము యొక్క ప్రశంస గలదు.

శ్లో. కుండస్య పశ్చిమే భాగే యోజనత్రయంతరే
మంత్రకూట ఇతి ఖ్యాతో ముసీనా మ్రాశమో మహాన్
తపోధన నివాసత్వా త్సర్వర్తుభి రలంకృతః
తత్తోద్భవా ద్ద్విజన్నాన్ భవేయు ర్దేవపారగాః
ముసీనా మంత్ర కూటత్వాత్ మంత్రకూట ఇతి శ్రుతః
(కాశీశ్రవఖండము-తృతీయాధ్యాయము)

[తా. యమకుండము (యమునిచే నియుక్తుడైన విశ్వకర్మ కాశీశ్రవ క్షేత్రమున నిర్మించిన కుండము) నకు పశ్చిమమున మూడు యోజనముల దూరములో మంత్రకూటమును మున్యాశముగలదు. మంత్రవేత్తలగు మునుల కది నివాస మగుటచే మంత్రకూటమును

పేర బరగినది. తపోధను లుండుటచే అన్నియులును లచ్చట నుండును. అచ్చట జన్మించిన బ్రాహ్మణులు వేద పారగు లగుదురు.]

గౌతమహర్షి ఆశ్రమము ఈ క్షేత్రముననేయున్న దనియు కాశీశ్రవఖండములో గలదు.

“తత్రైవ గౌతమశ్రేష్ఠః కుచి ధార్మ్య గోత్రజః
మంత్రకూటాశ్రమే...వర్ణశాలాం సమాశ్రితః”

గౌతమ మహర్షిచే ప్రతిష్ఠ చేయబడినందున ఇచ్చట శివుడు గౌతమేశ్వరుడని పిలువబడుచున్నాడు.

చారిత్రకముగ మంత్రకూటము లేదా మంత్రెన ప్రసిద్ధి గాంచినది. కాని క్రీ. శ. పదియవ శతాబ్దము వరకు మంత్రకూట చరిత్రకు సంబంధించిన విషయములు చితవరకు బయల్పడలేదు. క్రీ. శ. పదియవ శతాబ్ద ప్రాంతమున మంత్రకూట నగరము రాజధానిగా పశ్చిమ చాళుక్య చక్రవర్తియగు భూలోకమల్లుని ప్రతినిధి ‘శ్రీమతు గుండరాజులు’ నిర్మింపఁచెను. ఈ గుండరాజును కాకలిపోలుడు అవమానించి అతనిని జంపినట్లు తెలియుచున్నది.

‘కృత్వేనోద్ధృత మంత్రకూట నగరీనాతో ధయోనిస్తపో
గుండః ఖండిత ఏవ ముండితశిరః క్రోడాంకపక్తః స్థలః
ఏదో ధింబకవత్పలాయనవరో జాతో గళః స్వాంపురీ
మాహాత్మోఽపి నృపేశ్వరస్య పురతః ప్రాలేన
[యుద్ధాయతత్
(కాశీశ్రవఖండము-తృతీయాధ్యాయము)

ఈ గుండరాజు స్వయముగ వేయించిన శాసనమొకటి మంత్రెనకు దక్షిణముగ గ్రామము నానుకొని ప్రవహించు చొక్కల వాగులో లభించినది. రామప్ప గుడి శాసనములో కూడా గుండరాజు ప్రస్తావన గలదు.

ప్రౌలరాజు గుండరాజును రాజ్యభష్టని చేసినది మొదలు ప్రతాపరుద్రుని వరకు మంత్రకూటముతో సహా గోదావరీ దక్షిణ ప్రదేశమంతయు కాకతీయ సామ్రాజ్యాంతర్గతమై యుండెను.

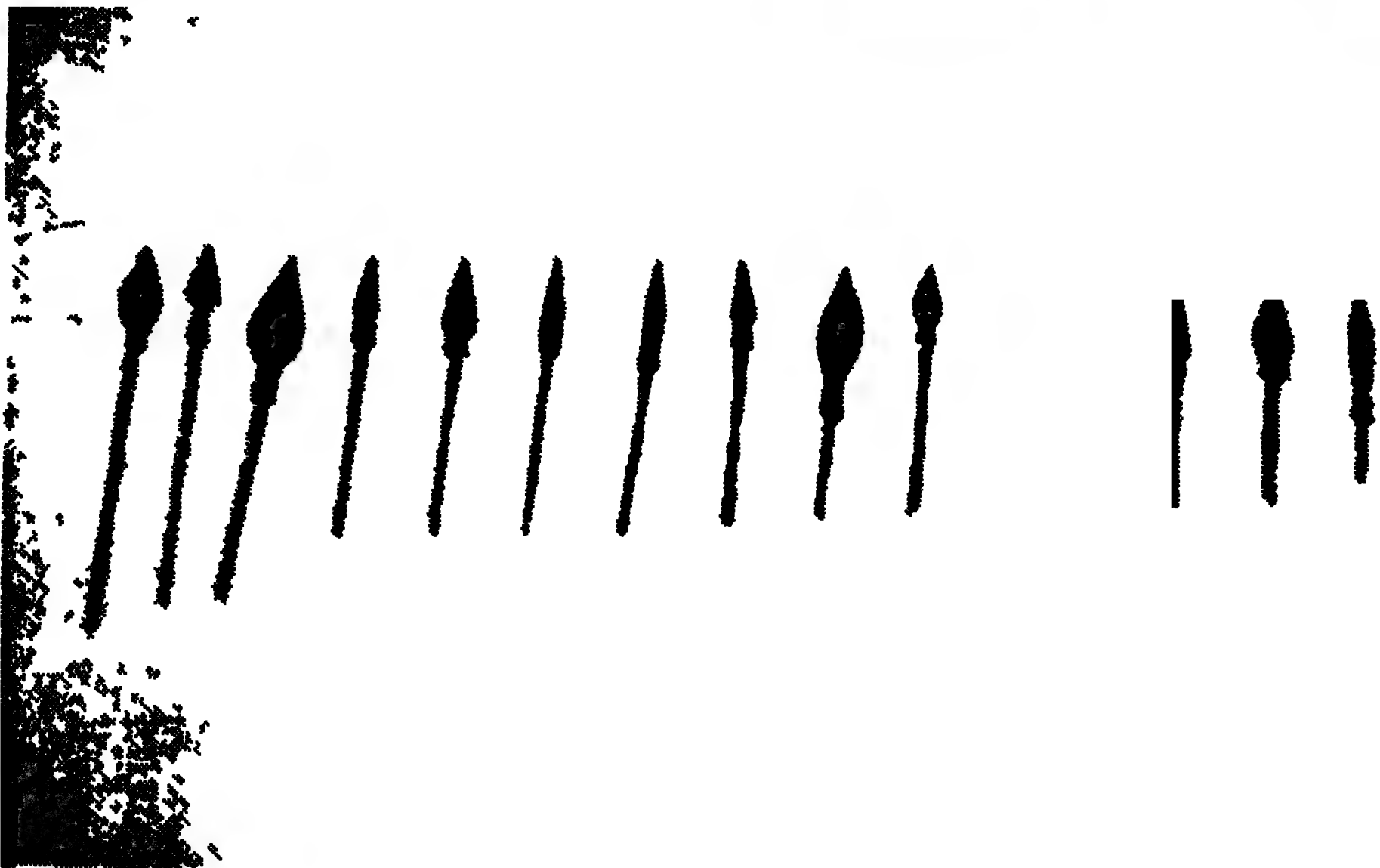
(రుద్రమదేవి దేవగిరి ప్రభువగు మహాదేవరాజును వెనుకకు తరుముచు సేనలతో మంత్రకూట సమీపముననే గోదావరీ నుత్తరించినట్లు తెలియుచున్నది. ఇప్పటికిని వదిలో ‘రుద్రపాదాలు’ అనుచోట గండశిలలపై యుద్ధ

వీరుల ప్రతిపలు, ఏనుగులు, గుర్రములు మొదలగు యుద్ధ చిహ్నములు చెక్కబడి కనుపించును.)

గోపాలస్వామియను బ్రాహ్మణునికి ప్రతాప రుద్రుడు మంత్రకూటమును పురః లగ్నహారముగా వొంగెను. మంత్రకూట నివాసీయగు పల్లిభార్జ్యురమారి యను బ్రాహ్మణుడు ప్రతాపరుద్రుని గురువుగా నుండెను. తయన ప్రతాపరుద్రుని వక్తమున భార్యతో గయ కాశీ మున్నగు పుణ్యక్షేత్రములు దర్శించి ప్రతాపరుద్రుని తండ్రి శ్రాద్ధములను పెత్తెరసి గయయందలి శిలా శాసనములన తెలియుచున్నది. (డా. డి. సి. సర్కారుచే ఈ శాసనము పరిశోధింప ఎడినది.) గయయందలి ఈ శాసనమునకు సంబంధించిన శాసనము మంథరయందలి తమ్మచెఱువు కట్టకొండగల ఆంజనేయస్వామి గుడియందు కలదు ఈ శాసనములు రెండింటియందును 'మంత్రకూట శ్రీజన లక్ష్మణాయ నమః' అని కలదు. దీనినిబట్టి మంత్రకూటమును గోపాల కృష్ణుని మందిర ముండిన ట్లాహింప నగునని డా. బి. రామరాజుగా రభిప్రాయ పడిరి.

మహిషాసురమర్ధి

రామగిరిలో లభించిన అంబుములుకులలో కొన్నిరకములు—ఇవి చాచాపు నీళ్ళ సుండి ర్న వలకు అంగుళాలు పొడివున్నాయి

మడికి సింగనామాత్య విరచితముగు పద్మపురాణోత్తర ఖండము వలన ఈ ప్రాంతమును రామగిరివట్టు బము తాజాధానిగా ముప్ప భూపాలుడు పాలించినట్లు తెలియుచున్నది. ఈ ముప్ప భూపాలుని మంత్రియగు కందయామాత్యునికే మడికి సింగవ తన పద్మ పురాణోత్తర ఖండమును కృతిగా నిచ్చెను.

కాకతీయుల అనంతరము ఈ ప్రాంతమును వెంమలు పాలించిరి.

తరువాత క్రీ. శ. 1498 లో కులీకుతుబుషా హిందూ రాజులనుండి ఈ ప్రాంతమును బహమనీ సామ్రాజ్యమున చేర్చెను. కుతుబుషాహిలకు సంబంధించిన శాసన మొకటి రామగిరి కోట రెండవ ద్వారముపై గలదు.

అబ్దుల్లా కుతుబుషా తన ద్వితీయ పుత్రికుని ఔరంగజేబు కుమారుడగు ముఅజంకు ఇచ్చి రామగిరివరగణాను వరకుల్కముగానిచ్చెను. అప్పటినుండి ఈ ప్రాంతము మొగలు సామ్రాజ్యమున నుండెను. క్రీ. శ. 1676 లో ఔరంగజేబు గోంకొండపై దండయాత్ర జరిపిన సందర్భమున రామగిరి కోటను కేంద్రముగా చేసికొనెను. అచేసమయమున ఆతడు మంథేనకు సమీపమున గల కూచిరాజుపల్లె (నేటి బోయినిపేట) అను గ్రామమునకు పోయి అక్కడ బెస్తలకు ఆ గ్రామమును జాగీరుగా నిచ్చెను. ఈ సందర్భమునఁక కథ చెప్పుదురు —

ఒకనాడు ఔరంగజేబు కొలది పరివారముతో మంథేన ప్రాంతమున పల్లకిలో ప్రయాణము చేయుచుండగా ఆతనికి విపరీతముగా అకలి వేసినదట. కాని ఆతని కా సమయమున భోజనము లభింపలేదు. ఆత డాకలికి తట్టుకొనలేక పల్లకి మోయుచున్న బెస్తలను వారివద్ద నున్న ఆహారమును తెమ్మనగా వారు సంశయించుచు తమవద్దనున్న చద్దిమూటలను విప్పి పాడుషానిదుటపెట్టిరట. పాడుషా ఆత్రముతో ఆ అంబలిని కడుపార తృప్తిగా త్రాగి కృతజ్ఞతా సూచకముగ వారికి కూచిరాజుపల్లెను జాగీరుగ స్వహస్తములతో వ్రాసి ఇచ్చెనట. ఈ కథలో విజమెంతో తెలియదుకాని ఈ జాగీరు సనదులు మంథేన బెస్తలవద్ద కలవు. క్రీ. శ. 1949లో ఈ జాగీరును హైదరాబాదు ప్రభుత్వము స్వాధీనము చేసికొనెను.

క్రీ. శ. 1798 లో మంత్రకూటనివాసియగు బ్రాహ్మణుడొకడు కర్దలా యుద్ధానంతరము నానాభర్మ వీనుచే పట్టుబడిన హైదరాబాదు మంత్రియగు ఆరస్తుజాను శైదునుండి విడిపించెను. అందుకుగాను అత

అన్నపూర్ణాదేవి — (కాశీపేట దేవాలయములు)

నికి మానేరు ఒడ్డునగల అడవిసోమనపల్లె అన్నగ్రామము ఆరస్తుజాచే జాగీరుగ నీయబడెను.

తరువాత మంత్రకూట ప్రాంతము మిగిలిన ప్రాంతములతోబాటు వెలిగందలజిల్లా కేంద్రముగ హైదరాబాదు నిజాం నవాబుల పరిపాలనలోనికి వచ్చెను.

సాలార్జంగు హయాములో జిల్లాలు పునర్విభజన జరిగినప్పుడు జిల్లా కేంద్రము వెలిగందలనుండి కరీంనగరమునకు మార్చబడెను. అప్పుడే తాలూకా కేంద్రము ఆరాంగీరు నుండి మహాదేవ పురమునకు మార్చబడెను. 1920 లో మరల మహాదేవ పురమునుండి తాలూకా కేంద్రము మంథేనకు మార్చబడెను.

కరీంనగరము జిల్లాలో గోదావరి తీరమునగల

**We manufacture and supply Layflat
Polythene Tubings, Bags and Sheetings
in any gauge and size, Polythene bottles
to specifications with attractive
printing, at competitive prices.**

**For your requirements
Contact**

R. K. INDUSTRIES

16, Stringers Street, Madras-1.

**Phone : Care 23019
23526**

Grams : 'ARTHENE'

**MACHINE MADE PAPER BAGS
OF
ALL KINDS AND SIZES
WITH OR WITHOUT
PRINTING**

Manufacturers :

BAGS & PRINTS

16, Stringers Street,

MADRAS - 1.

Phone: Care 23526

Grams: 'PAPERBAG'

ఈ ప్రాంతమునకు ప్రాచీన నగరములు, సంస్కృతులు, మతములు వెలసియుండినట్లు నిదర్శనము లనేకముగ కన్పట్టును. వైదికమతమునకు స్థానమైన ఈ ప్రదేశముందు ఒకసమయమున జైనమతము ప్రబలముగ మున్నట్లు దృష్టాంతము లెన్నియో లభించును. మఠేన లోను తర్పరిసర గ్రామములలోను జైనుల గుహలు, జైన శిల్పములు, తర్పరిబంధముగ చారిత్రక అవశేషములు లభించును. మఠేన గ్రామములోని భిక్షేశ్వర స్వామి ఆలయము వెలుగుదైపునగల జైన శిల్పము, 'జైలేర హనుమంతుని' అలయ ప్రాంతమున గల జైనుల బాటలు, గోదావరి తీర పరిసరభాగములో గల కొండపై నున్న 'లంకాగుళ్లు'దు జైన గుహలయములున్నాడుల కుదాహరణములు.

జైనమతము, తదుపరి నిచ్చు బౌద్ధమతము వెలసినట్లు కొన్ని నిదర్శనము లున్నవి అది అంతగా వ్యాపించినట్లు తన ఆధారములు లేవు.

శైవ మతము ప్రాచీనకాలమునుండియు రూఢియందు వెలసినను ఈ ప్రాంతము శైవులగు కాకతీయుల వశమైన తదుపరమే బాగుగా వ్యాప్తి నందినది. కాకతీయులు ఇచ్చట అనేక శివాలయములను, శివలింగములను ప్రతిష్ఠ చేసిరి. వానిలో చంద్రవల్లి శివాలయములు, గోదావరి ఒడ్డున గల గౌరమేశ్వరాలయములు, గ్రామములో గణపతి దేవునిచే నిర్మించబడిన శిలేశ్వర, సిద్ధేశ్వరాలయములు (ప్రస్తుతము బిర్లాద్వారణ గవంప బడినవి), భిక్షేశ్వరాలయము మొదలగునవి ఇందుల కుదాహరణములు. ఇవిగలను మఠేనలో వలచుట్లు శివలింగములు, నందిలు కానుపించును. మంత్రరూపము అష్టదిశలయల చిహ్నలింగములు గలిగి మయవాస్తుశాస్త్ర ప్రకారము పరమేశ్వరునిరూపముపై నిర్మించబడిన శివేశ్వరము.

ఈ ప్రాంతమున శైవమతము ప్రబలించినచాలాకాలము తదుపరి స్త్రైశ్వర మతము విస్తార తెలంగాణ ప్రాంతములలో పరచిన వ్యాపించినది. కానీ దాని ప్రబలము శైవ మతముపై పడలేదు. క్రమ క్రమముగ ఈ ప్రాంతమున అనేక వైష్ణవాలయములు వెలసినను, ఈ ప్రాంత ప్రజలు ఈ రెండు మతములను సామర్య దృష్టితో చూచిరి.

విద్యావిషయములో, మంత్రరూపము వేదకాలము నుండియు పీఠమైయుండినదని మొదలుచే చెప్పబడి

నది. ఇచ్చట పండితులు ఋగ్వేదాది చతుర్వేదములందు జ్యోతిషము, తర్కశాస్త్రము, యోగశాస్త్రము, మంత్ర శాస్త్రము, లౌకికవిద్యయగు పాకశాస్త్రము మున్నగు శాస్త్రములలోను, సంస్కృతము, అంధము మొదలగు భాషలలోను ఉద్బండులుగ నుండిరి. క్రీ. శ. 1850 ప్రాంతమున ముద్దు బాలంబట్టు అను కవివర్యుడు 'శివపురాణము', 'మఠేన రామాయణము' అను రెండు యక్ష గానములను చక్కని శైలిలో రచించెను. మఠేన రామాయణమింకను ముదితము కాలేదు. ఈ కవి తాను పరకవి నని తన గ్రంథమున చెప్పుకొనినాడు.

చారిత్రక ప్రదేశములు

పెన సందర్శనమున చెప్పబడిన చారిత్రక ప్రదేశములేగాక ఇంకను గ్రామములోను పరిసర ప్రాంతము లందును ఎన్నియో చారిత్రక ప్రదేశములును, చారిత్రక కావశేషములును లెక్కకు మిక్కిలిగ కలవు. అందు రామగిరి, చంద్రవల్లి, కాళిపేట, నె నారగుహలయములు, బహుగుళ్లు మొదలగు నవి ముఖ్యమైనవి.

రామగిరి

రామగిరి పట్టణము రాజధాని. ఈ ప్రాంతమును ముప్పభూపాలుడు పాలించినట్లు, ఆ పట్టణమందు విష్ణ్వలయము ఉండినట్లు, మడికి సింగనా మాత్యుని పద్మపురాణోద రఖండము వలన తెలియుచున్నది. ఇప్పటికిని ఈ కొండపై భాగమున అనాటి కట్టడములగు సప ప్రాకారములు, కోట బురుజులు, దుర్గ ద్వారములు శిథిలావస్థలో కనుపించును. ఇవియే గాక రామగిరిపై నొక పురాతన పట్టణమున్న చిహ్నములగు శిథిల గృహములు, కోనేరులు, సవాలక్షగాదే లనబడు విశాలమగు ఆగారములు, తటాకము మొదలగునవెన్నియో కలవు. ఇచ్చట పరిసర ప్రాంతములలోని రైతులు తాము దున్నుచుండగా శిథిల పాత్రలు— గాజ పూసలు—అప్పుడప్పుడు బంగారు నాణెములు సైతము లభించినట్లు చెప్పుదురు. నేనీ ప్రాంతమునకు పరిశీలనార్థమై వెళ్ళినప్పుడు ఇచ్చట గల తోపుఖానాలో త్రవ్వించగా అంబులములుకులు దాదాపు రెండు వందల పరకు లభించినవి. దీనింబట్టి ఇచ్చట తవ్వకములు జరిపించినచో చరిత్రకు సంబంధించిన వస్తుసంఘము మేదైన బయల్పడవచ్చునని తెలియుచున్నది.

మహాకవి కాళిదాస విరచితమగు మేఘసందేశ ములో వర్ణించబడిన రామగిరి ఇదియేనని ఒక వాదము గలదు. ప్రతి సంవత్సరము శ్రావణమాసములో ఈ కొండ పైన గల రామ ప్రతిమలకు ఉత్సవము జరుగును. ఇచ్చట పాండవుల లొంక యని పాండవులు నివసించినబడు ప్రదేశమొకటి కలదు. రామగిరి చారిత్రకముగనే గాక పనమూలికలకు, విలువగల రాళ్లకు, నిధినిక్షేపములకు, విశాల గాథలకు పేరు గాంచినది. రామగిరికి సమీపమున బెల్లం రామయ్య మెట్టలు అను కొండలలో నొకచోట రెండు కొండ రాళ్ల మధ్య నొక గుహ కలదు. దీనియందు శ్రీరామ పట్నాభిషేకము చెక్కబడియున్నది. ఇంకను లోనికి వెళ్లి చూడగా ఒక చిన్న శివలింగము కూడా కనిపించినది. ఇచ్చట ఒక జలపాతము కూడా కలదు.

చంద్రవల్లి

మంథెన గ్రామమునకు దక్షిణదిశయందు సుమారు ఐదుకోశముల దూరములలో మారేటి ఒడ్డున రెండు శివాలయములు కనిపించును. ఇవి గణపతి దేవప్రకృతి దీక్షాగురువుగల విశ్వేశ్వర దేవులకు లభించిన నిర్మించబడినట్లు తెలియుచున్నది. ఇచ్చట లభించిన విశ్వేశ్వరదేవులచే వేయించిన శిలాశాసనము పలకెను, ఈ దేవదేవి సుల్కాపుర శాసనముపలకెను ఈ క్రింది విషయములు తెలియుచున్నవి. ఇచ్చట పూర్వము (కాకలయల రాజ్యకాలములో) చంద్రవల్లియను నొక గ్రామము ఉండినది. ఈ గ్రామమున 'శ్రీమతు రాజగురుదేవరెన శ్రీ విశ్వేశ్వర శివాచార్యులు' విశ్వనాథదేవరకు ఆలయములను నిర్మించేసి సామ్రాజ్య అంగరంగ భోగాలకు భూమిని దానము చేసెను. తననంతరము ఈ చంద్రవల్లిగ్రామము గణపతిదేవప్రకృతి తలియగు బయ్యలదేవి సేర బయ్యల చంద్రవల్లి యనబరగినది. ఇచ్చట లభించిన శాసనము దాని నేలమూరి వేంకటరమణయ్యగారిచే పరిశోధించబడినది.

ప్రస్తుత మిచ్చట రెండు శివాలయములున్నను, క్రీ. శ. 1948కి ముందు ఐదు ఆలయములుండినట్లు స్థానికులగు పెద్దలు చెప్పుచురు. వాటి దిబ్బలుమాత్రము ఇప్పుడు మనకు కనిపించును. ఇప్పుడున్న ఆలయములు పూర్తిగ జీర్ణావస్థలో కనిపించును. వాటి వెనుకటి వైభవ స్థితి లీలామాత్రముగ మనకు ఊహపథమున మెరయును. అందును పశ్చిమమున నున్న దేవాలయమున కాకతీయుల శిల్ప వాస్తుకళా ప్రాధానము పరిణతించెంది ఈ దేవాలయ

రూపమున రూపమేతి నదా యనిపించును. ఏ శిల్పులు ఈ కరకురాలను కళామూర్తులుగా మలచినారోగాని వారి ప్రతిభతో వారి కళాతపస్సుతో ఈ రాళ్లు కరగి తమంత తామే వారి భావములకు ప్రతిరూపములైనట్లు తోచును. కాని ఇప్పటి ఆ దైన్యస్థితిగాంచిన, హృదయము బాధతో బరువెక్కును. తమ జీవితమును కళతో అర్పించి, కళా తపస్సులైన ఆ శిల్పులు ఎట్టి మహత్తర సందేశములను శిలా రూపమున చాట నెంచిరోగాని, వారి స్మృతిచిహ్నములనె న మనము కాపాడుకొనలేకపోతిమి. ఏ కరివ శిలలను వారు తమ అకుంతిత కళాదీక్షతో కళానిరయములుగ మార్చినారో ఆ శిలలే నేడు శిథిలములైనను, దైన్య స్థితియందున్నను, మన హృదయములు స్పందించవు. ఇది మనమేమి చేసినను గలకలసేరు బంధనమే. ఐనను చేయవలసినదే. ఇది నైసర్గిక సంపద కాపాడుకొనవలసినదే.

ఇట్టి దృశ్యములు చంద్రవల్లిలోనే గాక ఈ ప్రాంతమున పలుచోట్ల కనిపించును. సుందర శిల్ప కళాఖండములు భగ్నములై విస్మృత స్వరూపములతో కనిపించును. కళాహృదయుడగు వానికి ఈ హృదయవిదారక దృశ్యములను గాంచిన లతని హృదయము న్యధ చెందక మానదు. ఐనను నేటి సాంఘిక, రాజకీయ సరిస్థితులలో వారి బాధలుగాని దీనారపములుగాని అరణ్య రోదనలే. వాటి బోధలు బధిరులముందు శంఖారావములు.

కాళివేట

మంథెనకు ఉత్తరదిశయందు సుమారు రెండు కోశముల దూరములలో గోదావరి ఒడ్డున ఉప్పట్ల అను గ్రామము పెద్ద కాళివేట దేవాలయములు గలవు. పూర్వ విా ప్రాంతమున కాళివేటయను గ్రామము ఉండవచ్చునని ఇచ్చట లభించిన కొన్ని చారిత్రక అవశేషముల బట్టి తెలియుచున్నది. ఇచ్చట ప్రస్తుతము ఒకే ప్రాకారములో ఒక శివాలయము మరియు రామాలయము కలవు. ఇచ్చట తెలుగులో నొక శాసనము కూడా కలదు. భాషను బట్టి అది చాలా ఇటీవలిదని చెప్పవచ్చును.

ఇచ్చట రాజయ్య అను నాతనికి మొదటి సాతవాహనుని నాణె మొకటి లభించినది. ఇది గమనార్హమగు విషయము. ఎందుకన, సాతవాహనులు ఆంధ్రరాజులు కారను నొకవాడము కలదు. ఈ ప్రాంతమున త్రవ్వకములు జరిపించినచో సాతవాహనుల చరిత్రకు సంబంధించిన విషయము లేనైన బయల్పడినచో సాతవాహనులు

ఆంధ్ర రాజులేయని, మరియొక ప్రజల నిదర్శనము మనకు లభించును.

నైనాను గుహాయములు

మంత్రనకు చూర్పిన అడవి సోమసపల్లె అను గ్రామమునకు సమీపమున మానేటి ఒడ్డున గల కొండపై ఈ గుహలు గలవు. ఇందునొక గుహలో శివలింగము కలదు. అదేగుహలో వెలుపలి భాగమున అజంతాలో వలె కుడ్య చిత్రములు (మహాభారతయుద్ధము చిత్రించబడినవి) ఉండుట విశేషము. వేరొక గుహయందు భగ్నమైయున్న మహిషాసురమర్దని విగ్రహమొకటి కలదు. ఇదే గుహ వెలుపలిభాగమున పురాతనపు లెలుగు లిపిలో శాసనము గలదు.

మహా గుళ్లు

రామగిరికి సమీపమున లక్ష్మీపరగ్రామ పరిసర ప్రాంతమున గల కొండలో నీ ఒహాగుళ్లు గలవు. ఇచ్చట పూర్వము చాలా గుళ్లుండినందున ఈ ప్రదేశమున కాపేరు వచ్చినది. ప్రస్తుతము ఇచ్చట భగ్నములై పడియున్న దేవతా మూర్తులు, ఇటీవల అరలవలె పట్టబడిన గుళ్లు తప్ప పురాతన దేవాలయములున్న చిహ్నము లేవియు కాన్పింపవు. ఇచ్చటి మూర్తుల నొక సంక్రమణలయమున భద్రదరచేస బాగుండును.

పైన పేర్కొనబడిన ప్రదేశములేగాక ఇంకను మంథెన వద్దనున్న కళింగదేవి (బహుశా నాకతి శక్తియైయుండవచ్చును) యను నొక సుందర దేవతావిగ్రహమును,

గ్రామములోని పెంజెరుపులో లభించిన వరదరాజస్వామి, చెన్నకేశవ స్వామి విగ్రహములును, పరిసర ప్రాంతములలో సుందిళ్లలోని నరసింహస్వామి దేవాలయము, చింతకాని గ్రామ సమీపములోని ప్రతాపగిరికోట (ప్రతాపరుద్రునిచే నిర్మించబడినది) మొదలగు నవి కలవు. ఇంకను అజ్ఞాతముగా చారిత్రక అవశేషములు, శాసనములు మొదలగునవెన్నియో ఈ ప్రాచీన భూమియందు నిక్షిప్తమైయుండిన వనిన పత్యదూరము కానేరదు.

ఈవిధముగ పురాణ ప్రసిద్ధి, చరిత్ర ప్రాముఖ్యము గలిగి, విద్యావీథమైన మంథెన గ్రామము నేడు పిమ్మరింప బడుట విచారకరము. మరల నిచ్చట వైదికవిద్యను, శాస్త్రములను గరపుట ప్రారంభించిన మంథెన తన ప్రాచీన వైభవమును, విద్యాగరిమను సంతరించుకొని ఆంధ్ర దేశముననే గాక భారతదేశములోనే యొక ప్రముఖ విద్యావీథముగ వెలసి జ్ఞానజ్యోతుల వెలయుచుచు జ్ఞానభూమియై, వైదిక కర్మాచరణమున కర్మభూమియై, ధర్మాచరణమున ధర్మభూమియై లోకులకు చతుర్విధ పురుషారములను సాధించుటలో మార్గదర్శియై చనరాగలదని నా భృశవిశ్వాసము.

[ఈ వ్యాసమున శ్రీ బి. వెంకట రామారావుగారి (మంత్రకూట చరిత్ర) అను వ్యాసముసుండి వారి అనుమతితో కొన్ని విషయములు గ్రహించ నైనది. వారికి నాకృతజ్ఞతలు.]

పశ్చాద్భూమి

శ్రీ 'కొలకలూరి'

శ్రీ రోజు ప్రతిరోజు మాదిరిగానే వెళ్లవారింది. ఎర్రదాజుగా తిరిగింది ఆకాశం. అంతదాకా చెల్లెల్లాగా వుంది. మనక మనకగడపు మంచుతెరలు విచ్చిపోయాయి. జడితడిగా చెమ్మ చెమ్మగా ఉన్న రోజు విూదికి వచ్చిన సూర్యుడు వేల వెన్నుమీద రసిక గారుతున్న పుండులాగా వున్నాడు.

శ్రీ జ్వలంతో వేగిపోయిన పిల్లడు పాడుచేసిన బిచ్చలు బాత్‌రూంలో వడేసి వచ్చిన ఇల్లాలిలో 'సికెంత ఓర్వే' అన్నాడు భర్త. మంచంమీదే అన్నీ అవుతున్న భర్త దగ్గర బక్కెట్ లేవ ప్రేలో కుమ్మరించి, నీళ్ళు పోసి తొలిపి వచ్చింది భార్య ఆమె వైపు నీళ్లునిండేసిన కళ్ళతో చూశాడు నోటమాటలేనిరోగి దొడ్డికిపోయి ఇసుకలో కూర్చుని పిచ్చిగీతలు చూపుడు వ్రేలితో గిస్తున్న తమ్ముణ్ణి కనురుకొని లాక్కవచ్చి నీళ్లు కడిగి నట్టిం టిలో కుదేసింది అక్క. చావు బతుకులమధ్య గొట్టుమిట్టాడు తున్న మామ వాంతులూ బేదులు చేసుకొంటే శ్రీ అంతా నిద్రను దూరంగావుంచి దగ్గరగా కూర్చున్న ఇంటి పెద్దకోడలు తెల్ల వారిం తర్వాత కునుకురూ వుంది. హాస్పిటల్‌లో దిక్కులేని పక్షి ఎవరో అవస్థాపకంగా వుంటే ఆమె బెడ్‌దగ్గరనుంచి బెడ్‌పేజీ తీసి తోటికిచ్చింది నర్సు.

రాంకోటి గుంట భోతూ పాడుగూ వెడల్పూ చూశాడు. రెండు భార లుంది రోతు. బాగా వదిలార లుంటుంది పాడుగూ వెడల్పూ! నిలువెత్తున చుట్టూ పోగుడడ్డ ఎర్రకండమట్టి ముద్దలు ముద్దలుగా వుంది. పై ఇసుక క్రిందికయి, క్రిందిమట్టి పైకివచ్చి తెలుపు ఎరుపుల కలగలుపుగా వున్న మట్టికుప్ప ఎక్కి గుంటభోతు చూపి నగరంవైపు కళ్లు తిప్పిచూశాడు.

రోడ్డు కనిపించింది. ఏవో తిరుగుతూ వున్నాయి. తను చూచేది కనిపించలేదు. నగరండాటి మలుపు తిరిగితేతప్ప కని పించదు లారీ! నగరం అంతలా పొగ కాపురు గమ్మింది. ఆ సమ యంలో ప్రతియింటిలో పోయి రగులుకొంటూ వుంటుంది.

రాంకోటి భార్యకు వయస్సు పైబడినా వృద్ధాప్యం తొంగి చూడలేదు. చీరె రెండు కాళ్ళకూ అంటుకు పోయేట్లు కట్టు కొంది. పైట చెంగు నడుంచుట్టూ తిప్పి లొంటిలో దోపు కొంది. ముక్కు పుడకమీద క్షణకాలం నిలిచి జారివడిన చెమట బొట్టు ఓన్నంమీద చెమ్మగిలిపోతుంటే మోచేతిలో తుడుచుకుంది. నగరంలో ఏకాంతంగా విశాలంగావున్న పేటలో ఇళ్ళవెనుక భాగం

లోంచి వెత్తిమీది హాళితో రోడ్డుమీదికి వచ్చింది. మలుపుతో ఉన్న లారు డబ్బాలో వర్లిక కుమ్మరించి, వెత్తిమీది కుదురు నరిచేసుకొని, రెండు మోచేతులతో ముంములా తుడుచుకొని ప్రక్కనందురోకి వెళ్ళింది.

కాలి చిటికెనవేరికి, బొటనవేలు ప్రక్కవేరికి ఉన్న మెట్టెలు, కాళ్ళ కడియాలు నడమంటే మోగుతుండగా గొందిలోంచి తిరిగి, నందుడాటి పిడిలోకి వచ్చింది ఇరవై ఏళ్ళ రాంకోటి కోడలు. ముక్కు చక్కగటచ్చా, ముఖం ముచ్చటగా ఉన్నా ఆమె కవేమీ తెలియవు. ముక్కు మూసుకొని, ముఖం చిట్లించి, చూచి చూడకుండా చూచే ఇరుకుపేట ఇళ్ళలోని యువకులకు ఆమె ఆకారం తెలుసు. చంకలోఉన్న బుట్టు లారు డబ్బాలో దిమ్మరించి మళ్ళీ గొండ్రోలోకి వెళిపోయింది.

నగరంలో ప్రక్కప్రక్క రోడ్లుమీద లారీ వస్తూవుంది. మిలిటరీ బోలెట్ల వలావ్ వండిన పెద్దరాగిప్రాత పాయిసెగకు పొగచూరిపోయినట్లుంది లారీ. వంకర్లుటింకర్లు తిరిగి, కాశీ వచ్చి కథలో రాక్షసుడలాగావుంది. అది రోడ్డుమీద అగి వుంటే , రాంగుదూరంలో మనుష్యుల ఆకారాలు కాదు, అలికిడి కూడా వుండదు. అది పొగిపోతుంటే ఎదురుగా వచ్చే మనుష్యులు ముక్కులు మూసుకొని కళ్ళు చికిరించి దిక్కులు చూస్తూ నిల బడులారు. రిక్తాణు, సైకిళ్ళ ప్రక్కనందురోకి వెళిపోతాయి. కార్లు తప్పనిసరియితే అగమేఘాలమీద దూసుకుపోతాయి.

పేటలో ఉన్న తాడడబ్బాలు ఎక్కించుకొని రెండు టైర్ల బండిని ఈడ్చుకువస్తున్న ఎద్దు పేడకడి వేసింది బండి వెళి పోయాక వక్కింటి లాల్లులు బుట్టులో పేడకడి వేసుకొని తినుకు పోయి, ఇంటిమందు కళాపి కొట్టింది పైరుబండిమీద ఉన్న తారుడబ్బాలు చొట్టలువడి, వొక్కులువడి వంకర్లు తిరిగి, పులా వస్తు పరికోడనకాలలో భద్రవరువదగిన వస్తువుల్లాగా వున్నాయి.

పైరుబండి ఎదురైనచోట లారీ ఆగింది. లారీ డ్రైవర్ ప్రక్కన కూర్చున్న చిన్నరాంకోటి-రాంకోటి కొడుకు - పాతికేళ్ళ వాడు, క్రిందికి దిగాడు. తారుడబ్బాలు మెల్లగా లారీలోకి ఎక్కించుకొన్నాడు అతని చేతులు బలంగా వున్నాయి. మడికట్టు లావుగావుంది. తారుడబ్బా బలంగా పైకిలాగుతుంటే అతని దండె కడియం ద్విరదిగిసిపోయింది. మోకాళ్ళదాకా మడిచిన ఆతుకుల పేచీ వూనికతో డబ్బా పైకి లాగుతున్నప్పుడు మోకాళ్ళదగ్గర ద్విరుగా దిగిపింది.

ఆ పాకకు న్నిటాడి లేదు. రెండువక్కల కాళిగుంజలపైన అడ్డంగావేసిన లావుపాటి బొంగుమీంచి క్రిందికి జారిన వెదురు తుంటలమీద పడేసిన తాటాకులు ఆ పాకకు ఆకారం ఇచ్చాయి. రోసల చినిగిన చాపతుంపుమీద బాచిపట్టువేసు క్యూర్చున్నాడు రాంకోటి.

మోకాళ్ళదాకావున్న కాకీనిక్కరు ఉండవలసిందానికంటే వదులుగా వుంది. పైన ఉన్నది చొక్కా కాదు. కురుచవేతులు జబ్బలుదాకాకూడ రాలేదు. ముతకబట్ట. బన్నీసు కాదు. దాని కంటే పెద్దది. మిషన్మీద కుట్టించిందే! శ్లాకోలాగా లేదు. కుదిమట్టునంగా నడుండాకా వుంది. నిక్కరుజేబులుకూడా మూయ లేదు, ఆ గుడ్డ బన్నీసువంటి చొక్కా!

ఎడంచేత్రివక్క క్రిందిభాగంలో రోసలవైపును జేబు లోంచి రాంకోటి పాగాకుకాడ తీశాడు. అంతా బారుగా చుట్టుకు పోయివున్న దాన్ని వెడల్పు చేశాడు. మొదట్లో పట్టుకొని, కొన నుంచి కాడప్రకీ వేరుచేశాడు. రెండువక్కలఉన్న పాయల్లో ఒకటి పాపువేసి చాపమీదపెట్టి మిగతా పాగాకు బారుగా సాగదీసి, తుంపులుతుంపులుగాచేసి, పాయలో సాదించేసి పెట్టి చుట్టుచుట్టాడు. ఆ జేబులోంచి అగ్నిపెట్టెలీసి పుల్లలాగి, వెలిగించి, రెండుచేళ్ళ మధ్య చుట్ట వోట్లో పెట్టుకొని బుగ్గలు చొట్టలు వడేట్టుగా. రెండువక్కలనుంచి చెంపలు పట్టుచారుతో ఒత్తివట్టినట్లు తోవలికిపోయేట్లు సాగ వీళ్ళి గవదలు ఉల్పించి పాగ వదిలిపెట్టాడు రాంకోటి. పాగ తాపీగా వదులుచూ ఎదురుగా అల్లంత దూరంలో ఉన్న గుంటవైపు చూస్తున్నాడు.

కాళ్ళ అరజాపి, మోకాటిచివులు చేత్తో రుద్దుకొంటూ కుతీరీరా చుట్ట చాల్చుకొంటున్నాడు. రాంకోటి పాట్టిగా గిడన బారి ఉన్నాడు. కాళ్ళ చిన్నవి. కమరెవులపై వెంట్రుకలున్న జాడలేదు బొణతలమీద వెంట్రుకలు అక్కడొకటి. ఇక్కడొకటి వున్నాయి. రీల మన్నగా లేదు. కాళికాళిగా తెల్లవెంట్రుకలు చెదురు మదురుగా వున్నాయి. చెంపలు ఎండి ముడతలుపడి పెళుసుగా ఉన్న తమలపాకులు లాగున్నాయి. రెండు పెదవులు కలిసే రెండు చోట్ల రెండు రైతి-జన్ను కీవంటే వస్తూలు చెక్కలు వంకర్లు తిరిగిపోయినట్లు ముడుతలున్నాయి. ఆ ముడుతలపైన పడేసి వెంట్రుకలు బారుగా క్రిందికి మామూ వెండిదారాలు అతిక్రించి నట్లు మీసా ఉన్నాయి. పై పెదవిమీద, ముక్కుక్రింద పెదవి కొవడాకా వెంట్రుకలు లేవు. అక్కడ మన్నగా వుంది. సూనె రాసిన లేత తమలపాకు మెరిసినట్లుగా మెరుస్తూవుంది. ముక్కు రంధ్రాల రోసల వెంట్రుకలు లేవు. వెంట్రుకల పాదుల ఉనికి కూడా లేదు. జోడుగుళ్ళ తుపాకీ బేరల్స్ మెరిసినట్లు మెరు మ్మన్నాయి ముక్కుగోళ్ళ రోసలిభాగాలు. చాపముందు విడిచిన అరిగి నీలికలయిన చెవులు ఉంగటాలు లేగి వికృతంగా వున్నాయి. చేత్రివేళ్ళ ఆకారానికి మించినంత బారుగా వున్నాయి.

మునపబు కొడుకు మునపబు, కరణం కొడుకు కరణం; వెట్టివాడి కొడుకు వెట్టివాడు అయినట్లు రాంకోటి కొడుకు రాంకోటి—తండ్రి తర్వాత పాలం పుటా నగనటా ఇల్లావాకిలి మళ్ళా మావ్యాలు కొడుకు సంరక్షించుకొన్నట్లు, అవ్వ అభరణాలు తల్లికి, తల్లి సొమ్ములు కూతురుకు, కూతురు నగలు కూతురు కూతురుగా తరతరాలనుంచి వంకమించినట్లు, తద్దినాలు పెట్టే తండ్రి కొడుకు తద్దినాలు పెట్టినట్లు, వ్యాపారి కొడుకు వ్యాపారం నిలబెట్టుకొన్నట్లు వంశపారంపర్యంగా వస్తున్న అన్నీనీ, హక్కునూ—నిలబెట్టుకొన్నాడు.

రాంకోటి వయస్సు అరవై దాటింది. అరనికి ముగ్గురు కొడుకులు. పెద్దవాళ్ళిద్దరూ తండ్రి అంతటివాళ్ళు కాలేదు. ఏదో చదువు మిణికారు. చాలీచాలని జీతాలతో చచ్చే చావు జస్తూ ఉద్యోగాలంటూ వెగబెడుతున్నారు. వాళ్ళ సంసారాలు పిల్లా జెల్లా. ఏవో బాధలు పడుతున్నారు. చిన్నవాడికి చదువు అచ్చ లేదు. అందుకే రాంకోటి ఆయ్యాడు. పెద్దరాంకోటి వలకబడి వల్ల చిన్నరాంకోటి కీసాటి ఉద్యోగం అయినా చిక్కిందిగానీ లేక పోతే అందుకూ వనికీరాని అటకాయతనం ఉన్న రాలుగాయ! పెద్ద రాంకోటికి ఆడపిల్లలు లేరు. ఇద్దరు వోడల్సా పెద్దవాళ్ళు కావ రానికి వచ్చినట్లేవచ్చి వెళిపోయారు భర్తలవంట బాధ్యతలు మోసుకొంటూ. చిన్నకోడలు ఇంట్లోనే వుండి అత్తమామలను నమ్ముకొని. చిన్నకోడలే పెద్దరాంకోటికి కూతురులేని రోసం తీర్చింది. చిన్నరాంకోటికి ఇంకా పిల్లలు కలగలేదు.

కాలం ఎంత ముందుకు పోయినా, పోకపోయినా, పట్టణాని కొక రాంకోటి వదిలంగా ఉంటాడు. జబ్బుచేసిన నగరానికి, చీడ వట్టిన వీధులకు, ప్రతియింట వెలువల తూగుతున్న జాతికి ఎరి చర్య చేసేందుకు జస్టీలో, పట్టణాలలో, నగరాలలో, స్మూ లాగో, అక్కలాగో, తత్తలాగో, వోడలులాగో, భార్యలాగో డ్యు లాగో, అందరి ఏకరూపంలాగో, స్త్రీ కాని రాంకోటి స్త్రీ లాగా మారి వుంటాడు. రాజులు మారిపోయి, రాజ్యాలు మారిపోయి ప్రజలే రాజలయి, ప్రభుత్వాలే ప్రజలయినా కావచ్చు ఏది ఏమ యినా కావచ్చు. కాని మానవజాతి మనుగడ వున్నంతవరకు రాంకోటి మారడు. ఒక రాంకోటి కాకపోతే మరో రాంకోటి. ఇంకో రాంకోటి వేరో రాంకోటి! రాంకోటి శాశ్వతం! రాంకోటి నిరంతరం! రాంకోటి కలకాలం! రాంకోటి చిరంజీవి!

మొదటి లాకీ వచ్చింది. ఆ పాటికి చుట నగం కాలి పోయింది. వోట్లో ఉన్న కొనకొరికి, ఉమ్మివేసి, చాలుతున్నవక్క మసిలాల్చి, వేలమీదరాసి, ఆరిపోయిం తర్వాత చెవిలో దోపు కొన్నాడు రాంకోటి. పెద్దరాంకోటి లాకీలో వచ్చిన చిన్నరాంకోటిని చూశాడు వెలువలికి వచ్చి. లాకీ అగింది.

‘ఏలా తెచ్చా?’

‘అదీ’

Head Office:

4/7 A, WATERLOO STREET,
CALCUTTA-1.

Branches:

BOMBAY
DELHI

We Manufacture :

- ★ Duplex Slitting and Rewinding Machine to Slit Cellophane, Polythene, "REELSTAR" Heavy duty Slitting and Rewinding Machine to Slit Paper, Thin Board and Laminated Materials Etc.
- ★ Polythene Bags making machine with three Colour Printing attachment.
- ★ Reel fed Two Colour Flexographic Printing Machine.
- ★ Rubber Stereo Making Machine.
- ★ Cross Cutting Machine (Sheet.)

Sole Agents For India :

Hirundo Cylinder Machine — Wifag News Paper Rotaries — Rotogravure — Drust Laborator — Aurelia Offset Machines — Fischer & Kreche Paper Converting Machines and Printing Materials.

Please Contact :

Phone: 75563

**THE PRINT & PAPER
(SALES) P. LTD.**

49,2, Royapettah High Road,
MADRAS-4.

చిన్న రాంకోటి గుడ్డమూట పాకలో పెట్టాడు లాఠీ పీటులోంచి తీసుకువచ్చి. లాఠీ గుంటదగ్గర నిలబడింది. ఇద్దరూ లాఠీ దగ్గరకు పోయారు. తాను డబ్బాలుదించి, గుంటలోకి కుమ్మరించి, బారు కర్రకు కట్టిన దువ్వెనంటి ఇనుపకోక్కిరి పెరికరం లాడు డబ్బాలగీరి, మళ్ళీ డబ్బాలు లాఠీలోకి ఎక్కిం తాను. లాఠీ మళ్ళీ నగరం అభిముఖంగా నిలబడింది. డ్రైవర్ దీక్ష ముట్టించుకొన్నాడు.

'లేదు రాముడూ?'

'ఏంది?'

చాక్కావంటి బస్సు ఎడంప్రక్క ఉన్న జేబులోంచి వర్ష తీశాడు పెద్దరాంకోటి. అది సరిగ్గా, నిలవైపుల లెణ్ణి, గుడ్డగా వుంది. వర్షు తెరిస్తేనే అది చదిరంగా ఉందని తెలుస్తుంది. రెండు రూపాయల నోటి వెలసలికి లాగి, కొడుక్కు ఇచ్చాడు.

'పోయవం చెయ్యమంటన్నా మానా చెప్పరా మీ యమ్మ!'

'నర్లే! అట్లాగే!'

'అట్లాటప్పగుంటే ఈరే దిని చెప్పి! పప్పుకలాదా వుండాలి. మాంచి అయిందో రెండవరాదా వస్తానా డబ్బానీ జేప్ప!'

చిన్న రాంకోటి రెండు రూపాయల కాగితం పేంట్ జేబులో పెట్టుకొని లాఠీ ఎక్కామ డ్రైవర్ ఎడి పీక అవతలి గిరాటు వేసి, పీటెక్కాడు. లాఠీ బైటదేరింది. లాఠీ వస్తున్నప్పుడు లాఠీలో వెనుక నిలబడ్డ వాళ్ళవలన కూచున్నారు.

ఆ ప్రదేశం ఏదై ఎకరాల విస్తీర్ణం వుంటుంది. రైతులు అవతలిప్రక్కనుంచి ఎరువు జల్లెల్లోకి ఎత్తుకొంటున్నారు. రెండెడ్లబళ్ళు, ఎడ్లు, బీతగాళ్ళు, పయగులు, పాఠలు, జల్లెలు, తట్టలు—అటువైపు పాదాపుడిగా వుంది. కరకర ప్రాద్యైక్కుతూ వుంది. టాంకోటికి ఆకలి అయింది.

రాంకోటి పాకలోకి ఎచ్చాడు. మట్టిబాస ఒకటి మూల జుంది. దానిమీద మూకడు దీసి, ముంతలో నిండా నీళ్ళు తీసు కొని బానదగ్గర పెట్టుకొని, కొడుకు తెచ్చిన మూట విప్పి కొనలు పాపుచేసి, విస్తరి వంపులు లిగ్గగా చేసుకొని చూశాడు. అంతా ఒకే ముర్తగా అతుక్కుపోయి ఉన్న పెరుగు కలిసిన చద్ది అన్నం, (వక్కమన) విమ్మచాయబద్ద నంజుకొంటూ తింటున్నాడు.

ఎగువనుంచి ఎవరో వస్తున్న అలకడి అయింది. తరెత్తి వెదురుబద్దల గోడలోంచి చూశాడు. ఎవరో రైతు ఎడంచేయి తొటనవ్రేలు తర్కసిలో ముక్కు మూసుకొని, కుడిచేత్తో కట్టుపంచె ముంజెంగులు ఎత్తిపట్టి, ముగిగాళ్ళమీద ఎత్తివట్టి ఎత్తివట్టి అడుగులువేస్తూ వస్తున్నాడు రైతు.

చద్ది తొటం ముగించి, గుడ్డ డైట విడిచింది, ఎంగిలి విస్తరాకు తీసుకుపోయి గుంటలో పడేసి, ముంతలో నీళ్ళు చేతి

మీద పోసుకుని కడుక్కొని, మూతి తుడుచుకొని, బస్సులో అద్దుకొని చెవిలోఉన్న చుట్టతీసి ముట్టించుకొని పాగ వదులుతూ రైతువైపు చూశాడు.

'ఏం జేత్తన్నా?'

'ఏదీ—ఇది గచ్చుడే నది నీ...'

'ఇక్కడేదీ, అటువైపు బోయి దినకపోయా!'

రాంకోటి రైతు ముఖంలోకి నిరుత్తరంగా రెగేమిషాటు చూచి ఏందరా! ఏంది చెప్పు!'

'ఎరువు దోలుకుపోతా, జీతగాళ్ళవారు. బళ్ళాడిచేరు.'

'కాగితం తెచ్చా!'

'అః!'

రైతు జేబులోంచి కాగితం ఇవాడు. తీసి చూచుకొని 'ఎన్ని బళ్ళు?'

'ఆరే! మూడిప్పుడు దోలకపోతా, మళ్ళీ చెప్పాడున్నే మూడు!'

'అట్లాగే!'

కాగితం బస్సును జేబులో పెట్టుకొన్నాడు రాంకోటి ఇద్దరూ ఎగువకు పోసాగారు ముందు రైతు. వెనుక రాంకోటి. వాళ్ళిద్దరికీ ఎప్పుడూ నదిగళాల దూరం! రాంకోటి రైతును కలుసుకోవాలని ఎంత తొందరగా నడిస్తే అంత తొందరగా రైతు ముందుకు వెళుతున్నాడు. రాంకోటి కలుసుకోనూ లేదు. రైతు కలిపే అవకాశం ఇవ్వనూ లేదు. ఇద్దరూ ఎగువకు వచ్చాక రాంకోటి అన్నాడు.

'బాగా పొడైక్కిందియాల. పెండలాడే బళ్ళు కట్టించుకు రాలేకపోయావా దారా!'

'ఏదిరా ఈలేదీ? బళ్ళు బాడిక్కి దొరకటం ఎంత కష్టం ఏంది?'

మిగతా రైతులు జీతగాళ్ళతో ఎరువు ఎత్తించుకొంటున్న తావుకు ఇద్దరూ చేరారు. ఇక్కడే ఎత్తుకోండి అన్నట్లుగా 'ఈడే!' అన్నాడు రాంకోటి. జీతగాళ్ళు అక్కడికి వచ్చారు. ఎరువు ఎత్తుకోవటం మొదలయింది. రాంకోటి బండిమీదున్న జల్లెలు చూచి—

'దారా!'

రైతు తరెత్తి చూశాడు.

'ఏయ్యించి దెచ్చా ఈ జల్లెలు? ఈ ఎరువు దోలుకు పోగానికే ఇంత పెద్దజల్లెలు మేదరోడికాడ జేయించావేంది? ఇంత పెద్దజల్లెలు!'

'అబ్బే! అదేంలేదు రాంకోటి! ఇయ్యి మావూలు జల్లెలే! అబ్బే! ఏం పెద్దయ్యి!'

'ఏండ్ లే దొరా! కానీయండి!'

పోయినాడు తారలు తోలిందీటికి ఎరువయింది. ఇప్పుడు తోలేది వచ్చేటికి ఎరువు! ఇప్పుడు పనికిరాని అనన్యం వచ్చే టికి పనికివచ్చే ఎరువు!

ఆ ఎరువుపై మొలిచిన గరిక పరకలు కొరుక్కుతంటూ వుందొక ఎడ్డు! దూరదూరంగా కట్టేపివ ఎడ్డు కొన్ని పడు కొన్నాయి. కొన్ని నిలబడే ఉన్నాయి. కొన్ని వెనురువేస్తున్నాయి. తోకతో ఈగులు తోలుకొంటూ మొలకలు తింటున్న ఎడ్డును చూచి, 'ఏం దొరా! ఈ ఎడ్డుకి గడ్డేయటం లేదేమిటి?'

'ఎందుకేయిరా అదో కరువువోదీ! ఏడ నాలుగు పరకలు గవబడ్డా ఎగబడుదీ!'

మొత్తం నలపై బళ్ళున్నాయి. ఎరువు బళ్ళలోకి ఎత్తు కొంటున్నారు. వచ్చే బళ్ళు వస్తున్నాయి. పోయేవి పోతున్నాయి. పోలుగ్గర ఎత్తి, కాడ్కిందికి ఎడ్డులాగి, మెడకు వట్టెళ్ళు తగిలించి చిరరలు దిగేసి, జీతగా శ్చక్కిన బళ్ళు బైలుదేరటానికి సిద్ధంగా అయి దున్నాయి.

'ఈ అయిదెవురియ్య?' రాంకోటి అడిగాడు.

'నాయేరా?'

'మీకు నాలుగే గందా! అయిదేమిటి?'

రైతు నసిగాడు. 'ఏండ్ లేరా! పోనీయ్! జీతగాళ్ళకు తెలియదు.'

రాంకోటి నవ్వాడు. విజంగా జీతగాళ్ళకు ఏం తెలుస్తుంది. రైతుకే తెలియాలి. ఆయ వెన్ని బళ్ళు అంటే అన్నే తోలుకు పోతారు వాళ్ళు. వాళ్ళ తప్పేం వుంది?

'తీరా ఎరువెక్కించిన జల్లలు కుమ్మరిచ్చమంటే ఏన్నేయంగా వుంటదిగానీ ఆ డబ్బేందో ఈడ దగలేసిపోతే పోదీ!'

రాంకోటి నిర్మోహమాటంగా అంటుంటే ఏం అనలేక రైతు జేబులోంచి డబ్బుతీసి ఇమ్మా 'అంతా లేదురా ఇదిగదే వుంది. ఉంచు! మళ్ళీ ఇత్తారే!'

రాంకోటి నవ్వాడు. 'పోయినాడూ ఇంతేగా దొరా! మళ్ళీ ఇచ్చా? ఎందుకొచ్చింది గానీ, ఎల్లండి.'

రైతు బళ్ళలోపాలు వెళ్ళిపోయాడు.

పరివారు మళ్ళీతొమ్మడే బెత్తడెత్తు పెరిగింది. వానలు వడేలోగా చేలలో ఎరువు తోలాలి. కాలువలు వచ్చాక నీళ్ళు పెట్టుకొని పాణం వడను చేయాలి. వారంరోజుల్లో పెద్ద కాలువ వదులుతారని వినికిడి. రైతులు ఎరువు తోలుకుపోతున్నారు. తొల కరికి ముందే తంతంతా ముగిసిపోవాలి.

రాంకోటి పాకముందు కుండుగూర్చున్నాడు. చుట్ట చివరి కంటా కాలుకొచ్చింది. పెదాలమధ్యనుంచి చుట్టతీసి పాకకు దూరంగా పోలేసి, కొండ్రించి ఉమ్మివేసి చలికిలబడ్డాడు. తారలు వెస్తున్నాయి, వెళుతున్నాయి, దిన్నరాంకోటి మళ్ళీ ఒకసారి తారితో

తాలి. వాడితల్లి ఇంటికి వచ్చిందో తాలేదో, పాయసం వయతి చెప్పాడో లేదో ఆలోచించుకొంటున్నాడు రాంకోటి.

ఏదాది క్రితం వాగరక నగరం, అవాగరకంగా తిరిమిన తారీలు. ఇక్కడికివచ్చి, ఇంతలోనే వాగరిక నగరానికి వాగరకంగా పనికివచ్చే ఎరువు తయారు చేశాయి. భూమి తన చుట్టూ తాను తిరుగుతూ వుందో లేదో తెలియదుగానీ, సూర్యుడు చుట్టూ మాత్రం తిరగటం లేదు. కడుపుచుట్టూ తిరుగుతూ వుంది.

మండగ రోజుల్లో ఖంటినిండా రకరకాల వంటకాలు, తోర్యా కోడలూ ఇద్దరూ అడుక్కు వస్తారు. 'అడే వుండు, ఈడకు రాజా! ఏంది మరి దగ్గరకొల్తా. బాని దగ్గరకు రాకే మొద్దు! చెప్పేది సీకే! వివబటంరా?' అంటూ తాము చేసు కొన్నవి కలవాళ్ళ పెడి 'వాళ్ళు బుట్టలో వేయించుకొని, వెత్తిన్ చంకకో బెట్టుట రావటం చూస్తే వాళ్ళు తారు డబ్బా వైపు వెళుతున్నారే', ఇంటికి వెళుతున్నారో తెలియని వాళ్ళు పోల్చుకోలేరు.

ఎండకో రాంకోటి పైపెదని చివరి అంచుల్లోఉన్న తెల్ల వెంట్రుకలగుంపు క్రిందికి వారి వున్నవి కొంచెంగా పైకి కది లేట్టు సన్నాడు ఆ నప్పులో అడుకొంటూ వడి దుమ్ము కొట్టుకుపోయిన పిల్లవాడు లేచి నిలబడటంంటే చూచి వచ్చే తల్లిరీరు కనిపిస్తుంది పట్టణంవైపు చూశాడు. తారీ ఒకటి మలుపు తిరిగి వచ్చావుంది.

కొడుకు లిడ్డచూ గుర్తుకు వచ్చారు. కులవృత్తి మాన వద్దని అందరూ చెప్పారు పూర్వం. ఇప్పుడు మానతాం అయ్యూ అందరూ ఎదురు చిరుగుతున్నారు. ఏ విషయం ఎక్కువగా ప్రస్తా వింపబడుతుందో ఆ విషయంమీది అనుమానం ఎక్కువపటం, రోకంలో సహజమే!

చెప్పులు కుట్టేవాడి కొడుకు చెప్పులు కుట్టనవటం; చానలలేవాడి కొడుకు అందుకు తిరస్కరించటం, గీసేవాడి కొడుకు ఎదురుచిరగటం, ఈ రోజుల్లో రివాజ అయిపోయింది. కులవృత్తిలో వచ్చే సంపాదనకంటే—రాబడికంటే ఎదురుతిరిగిన వాళ్ళ వేరే వృత్తిలో ఎక్కువ ఆర్జింపలేకపోవమ్మ. అయినా ఎదురుచిరుగుతారు.

ఈ ఎదురుచిరగటం ఎవడికీ ఎవడూ నేర్పలేదు. అంటే, ఏ ఒక్కడూ మరే ఒక్కడికీ బోధింపలేదు. ఈ శతాబ్ది జాతి జీవితంలో వచ్చి మార్చే అది ఎక్కడెక్కడో వచ్చిన పరిణామాలు ఇక్కడ నాలుకుపోయి మొలకెత్తేయి.

తాను చేసేవని తన్నని ఎవరయినా అంటే తక్షణం మాన్చు కొంటాడు మంచిమనిషి. తాను చేసేవని ఎగతాళి చేయబడితే, నిందింపబడితే, తిరస్కరింపబడితే, సమర్థుడయితే మనిషి ఎదురు తిరుగుతాడు. అసమర్థుడయితే తల వంచుకుపోతాడు.

అలా ఎదురుగానననాళ్ళు పెద్దవాళ్ళిద్దరు. ప్యూసన్తో అలా జరిగినప్పుడు పులకానికి ఎప్పుడు కట్టుదిట్టా అన్నాయి. వాటిలో తెగదెంపులు చేసుకొని వెలుపలికి రాగలవాళ్ళు కొద్ది మంది! ఆ కొద్దిమందిలో కొడుకు లిద్దరు. పెద్దవాడు రంగు తాచాకాఫీసులో కాపీయిస్తు! రెండోవాడు చింతయ్య కలెక్టరాఫీసులో యల్. డి. పి. వాళ్ళకు పెద్దజీతాలు ఏమీ రావు. బ్రతుకుదెరువు కటకటలాడుతూ వుంటుంది.

నగరంలోంచి లాఠీ సచ్చిం హోర వినిపించింది రాంకోటి లేచి ముందుకు వచ్చాడు. ప్రాద్దు తెండు బార పెక్కింది. జాన్ వెల ఎండ కదయమే తీరంగా వుంది. లాఠీకి చోటు చూపించి మట్టిగుట్టమీద నిలచున్నాడు. లాఠీతో వచ్చి ఎవరో పొడవడిగా గుట్టు ఎక్కుతుంటే, 'ఘోగ్' ఆ తొందరే వదన్నా!' అన్నాడు.

'ఏం?'

'అదనలే పొతమట్టి, జవ్విస్తుంది. ఏం దా దూకుడు? అగు! ఆగగు, కలుజారి దిక్కిలీలుగా అందరోబడి చూరుకు పోయేవ!'

ఎదుటి మనిషి ఆగిపోయాడు. అందరూ చెప్పిన మాట విన్నారు. పిల్లల కిద్దరూ లంలే! వందరు చెప్పి మాటలు వింటారు. చెడిపోతారు.

లాఠీ నోటిపోయింది.

వాయిగా లాఠీ వచ్చింది. పరచరాంకులని చేసిన కని ఎందుకు చేదలులా పడుతుంటారు అం అందరూ చెప్పినా అలించలేదు రంగు చింతయ్య. వాళ్ళంటే కోపమే!

తల్లి దండ్రుల్ని మించిన దేశతనా గెలుస్తూ లేచి, మీ నాన్నకు కనెంటు కుంటు పాగుపడి పరావంటే ఆ మాటలు విని చెడిపోయిన రామ - చిన్నరాంకోటి - అన్నది గల!

రంగు పుడూ ఎందుకో బాధపడుతూ వుంటా. ఏదో పోగొట్టుకొన్న వాడిలాగా దిగిపడి వుంటా దేన్న సహించలేదు. ఎవరైనా ఏడుస్తుంటే చాల పోయిన సత్తుతన్నా చూడలేదు. పెద్దవాడి ముస్తత్తుం బాధపడక బాధపడ్డాడు రాంకోటి, కొడుకులు చూడమని వచ్చిన మొదటి రోజే!

వాడికొక అదే యిల్లు! నెలకు ఏడు రూపాయలు రాతా కుల పాక! నలుగురు పిల్లలు. పెళ్ళా ముక్కలూ మూలగలూ వీరుతూ వుంటున్నాడూ! కొడుకు పరసం నచ్చలేదు రాంకోటికి.

ఆ పెద్ద లాటాడుల పాకలో ఏమిది భాగం, ఎనిమిది నంపారం! అంతా వెనకే ఆ లంబిరా ఏదై ముచ్చైతా వుంటాడు. ఇంత ఇంటికి ఒక్కటే లేవ్వేటి!

రెండో రోజు ఉదయం పాకీ మనిషి వచ్చింది ఏదై ముచ్చైతా కలయ్యేమని లేచారు. ఆమె రెండు రోజుల్లోంచి ర లేదుట. భర్త కూ పిల్లలకు అరోగ్యం ఏమీ దిందూలో వుంటుట. ఆమె గోడు

ఎవరూ అలించటం లేదు. రాంకోటి, రంగులయివా వీరున్నా మాట్లాడతాడేమోనని ఎదురు చూశాడు. చుక్కదురయింది.

పాకీ అంటే ఎవరూ అనే అర్థం వుందని చదువుకొన్న వాళ్ళవల్ల చాలా పిన్నాడు రాంకోటి ఎప్పుడో! పాకీ దొడ్డి అంటే మనిషి పాపిత్యం పాడే తావు అన్న మాటనూ నమ్మాడు. అయితే పాకీ మనిషి అన్న మాచింతర్వాత వనితకు అర్థం లేదనిపించింది.

ఓర్పు అలవాటుచేసుకొన్న మనిషి ఎంత కష్టంఅయినా సవ్వరూ సహించుచు. భరించుచు రాంకోటి పెప్పుడూ తను బాధపడుతున్నట్లు అలోచన కలగలేదు అయితే ఆ రోజు ఆమె దుస్థితి చూచి, కష్టం చూచి బాధపడ్డాడు.

బాపివట్టు వేసకొని అన్నంమందు కూర్చున్నప్పుడు, రాంకోటి కొడుకు నడిగాడు.

'ఏందిరా ముచ్చైతా అగడగండి, ఏం దీ గోలాచటాని అడ్డుపెట్టడం పొద్దుని.'

'ఏంది? ఏందది?'

'పాకీ మనిషి రేదంబలా పొద్దుని. అందరూ కండు కుండమని ఎగిరే! అదే పొద్దున్నే!'

'... కెందుకా రోపి!'

'రేదందిరా! ముచ్చైతా కలగడమోకపోలే-ఆ దిక్కుమాలిం దెంతడిసి పొయ్యిందరా!'

'అలా! ఇట్లా పోయి' బట్టిచ్చుకొంటే వేసేడ ఎణికి నట్టే! గుట్టు కాస్త రట్టచ్చుద్ది.'

'ఏంటి! గుడ్డేందీ, అవి కాంట రట్టవటవేంది? ఏందిరా ముచ్చైతా వా కళ్ళం గలరే చెప్పు!'

'పెద్దగా అరచుతా! వేపుర్నో ఈ డెచ్చడికి తెలియదు'

'ఏంటి?' రాంకోటి ఆశ్చర్యపోయాడు.

'రేలే ఇంకేడయినా వుందీ! బాయిలో సిక్కులూడా తోడుకో నిచ్చురు, వలకరించే దిక్కు ఎంగతి వక్క చెప్పి'

'ఎట్టెట్టా? ముచ్చైతా... తెలియకండా ఎట్టా గడు ముచ్చైతా రేడ'

'ఈ డిం లే! నువ్ గానీదు'

భోజనం పూర్తయింది ఆ సాయంత్రంఅంతా తలనొప్పి ముచ్చైతాంది ఎడపెడ వాయిచించి. అక్కరాత్రినుంచి ప్యూం తగిలించి. తెప్పవారే నగికి బాగా పోరకంకావుంది.

'ఏం దిది' అన్నాడు రంగు ప్రాద్దున్నే.

'ఏండ్ లేరా అవే బొద్ది!'

రంగు తగిలించి పోస్టిటకు తీసుకుపోయాడు. పెద్ద బొక్కరుకు చూపించాడు. ఇంజక్షన్లు ఇప్పించాడు. మాత్రం

తెచ్చాడు: మందులెచ్చాడు. మకునటి రోజుకు ఐదరం లేదు. తలనొప్పి లేదు.

'రాంకోటి!' ఎదురుగావున్న రైతు పిలిచాడు.

'ఏం దారా!'

'నే నేడు బళ్ళు దోలుకుపోతన్నా!'

'అట్లాగే దారా!'

రైతు రెండెడ్ల బళ్ళు నైపుగా నడచుచున్నాడు. రాంకోటి లేచి వెంటనడిచాడు.

'ఈ సాయుగా రా దారా! తాయీ రప్ప గుమ్మకవేళూ!' బళ్ళు దగ్గరకు చేరుకున్నాయి.

'ఏడు బళ్ళు పూర్తయినట్టేనా మీరాయి?'

'అలా!'

రాంకోటి, ఒక బండిచక్రమీద కాంతిపట్టి, ఒక క్రైస్తవ పుస్తకాన్ని పైకి ఎక్కి బల్లలో చెయిపెట్టి చూచి దిగివచ్చాడు.

బండికి కట్టిన ఎద్దులు నడవసాగాయి. 'చొచ్చోచో ఏ ఎద్దుగారా!' అన్నాడు జీతగాడు. బండి ఆగింది.

'ఏం దారా! తొక్కితొక్కి ఎక్కిచిపట్టుకొంటే ఎరువు!'

'ఏందో లేరా!'

'పాడైక్కుర్చి పొండి!'

బళ్ళు లాక్కుపోతున్నాయి ఎడ్డా!

అప్పుడే రెండు రెండెడ్లబళ్ళు వచ్చాయి. గిత్తలు మంచి పూవుతో ఉన్నాయి. చెంగనాలు తీసుకువచ్చాయి. ఒకబండిమీద జీతగాడు మరో బండిమీద రైతు. ఎవరిదగ్గరా చెర్చాకోలేదు. వంటిమీద చేయివేసి, అగమేఘామీద ఎగిరిపోయేట్టున్నాయి. గిత్తలు ఈగ వాలితే జారిపోయేంత మన్నగా వున్నాయి వాటి పిల్లలు, మూపులు. వాళ్ళదగ్గర కాగితం తీసుకొని బన్నును బేబులో వేసుకొని, అవి మోసుకుపోగలిగినంత వేసుకుపోండి అనుకొని చుట్టూ చుట్టుకొంటూ పాకదగ్గరకు వచ్చాడు. ఇంకా చిన్నరాంకోటి ఉన్న తరీ రాలేదు.

తాటాకు పాక మొగడం రాలిబండమీద కూర్చుని కాళ్ళు వేలమీద తాటిన్నూ చుట్టూ ముట్టించుకొని పాగలు ఎదురుతూ వున్నాడు రాంకోటి. పెదిమెలు పాగ పీల్చటంతో లోపలికి పోతే ప్రక్కగా పైనున్న మీసాలు క్రిందమాపులు మాని విచ్చుబొడుచుకొని, పాగవదిలేటప్పుడు యథావకారం క్రిందికి చూపులు మరల్చుకొంటున్నాయి. కులిదీరా చుట్టూ కాలాచక్రం పోయిన గుర్తుకు వచ్చింది.

నిలువ పడలేని మనిషి తాటాకు పాకవుంటే చాను కొంటాడు. పాకవున్నవాడు పూరికొనవుంటే బాగుంటుందను కొంటాడు. అది వుంటే మిద్దె, మిద్దెవుంటే మేడ, వేడివుంటే బంగారం. ఇలా ఒక దానికంటే మరొకటి గొప్పగా వుండాలని మానవుడి ఆశ! ప్రయత్నం! ఈ ప్రయత్నంనుంచి జీవితానికి

నిర్వహణం వుడుతుంది. రాంకోటికి చుట్టూలేకపోతే చుట్టూకోసం ప్రయత్నం చేసేవాడు. చుట్టూ వుండి గమక పాయనం మీదికి మనసు మళ్ళింది.

భార్య ఇంటిదగ్గర ఈ పాటికి పోయినచేసే ప్రయత్నంలో ఉంటుందనుకోవటంలో అతని అనందం మిసాల మీదుగా ప్రాకిపోయింది. పొగానే తాగాలి అనే కోర్కె ఎక్కడ వుట్టిందోకానీ కడపులో ఆకలి వుట్టింది.

మునుపొకసారి ఆశలో పోయినా చేయించుకొని, అప్పు రావురు మంటూ ఎవరికీ ఏమీ మిగల్చకుండా అట్టేడై, తా నొక్కడే జాగ్రత్తయ్యాడు. అయితే హాయిగానే సుందిగానీ ఆ తర్వాత అపర్యం చేసింది. రెండు రోజులు విపరీతంగా కడుపునొప్పి! లుమ్మలు చుట్టుకు నోయాడు.

ప్రమువేలు డాక్టరు దగ్గరకుపోయాడు. హాజర్ రోగులు కూర్చున్నారు. పంటలో రోగులున్నారు. ఇంటిముందు రోగులున్నారు.

అప్పారేని రోగం, అన్నం లరగని రోగం! అంతకంటే రోగా లేమున్నాయి లోకంలో. ఏదైఏళ్ళ నన్ను కాసారేరే, మిగతా ఏదై ఏళ్ళు నిమ్ర కాపాడుకొనడం అప్పడో దేశంలో. కడుపు; మనిషిలో.

రాంకోటి హాజర్లోకి పోలేదు వరండాలోకి పోలేదు! కాంపాండుగేటుమాడా ఎక్కడను. ఇతర నిలబడివున్నాడు రోగులంతా వెళిపోయితర్వాత డాక్టరు తనను పరీక్షిస్తాడని ఆశించాడు. అప్పుకొట్టుగా రోగులంతా వెళిపోయారు. డాక్టరు రాంకోటిని చూశాడు. గుర్తించాడు రోగినికీ రమ్మనరేదు. తాను వెలుపలికి రాలేదు. కాంపాండును నంపించాడు. అతనే రాంకోటి పారిటి డాక్టరు! అయితేనేం రెండోరోజు పడుపునొప్పి తగ్గిపోయింది.

ఒక వారంరోజులు తర్వాత, ఆ డాక్టరు రోగిగా పెద్దాను ప్రతిలో చేరాడు. చిచ్చుపేగు మెలిపడటంతో అపరేపన్ ఏదో అవసరమయిందని కాంపాండును చెప్పుకొంటున్నారు. డాక్టరు ముగ్గురు నలుగురు చుట్టూ మూగారు. నలుగురు ముగ్గురు వరులు ప్రక్క మన్నారు.

రోజు పోయినకాలం సగరం నడిచాడుమీద మెడపైకెత్తి నిలబడ్డ కళామందిరంలో కపులు కవిత్వం చదువుతున్నారు. రాగ తాళమయంగా నవరసభరితంగా చదువుతున్నారు, పాటకణమల బాధంగూర్చి.

'ప్రపంచం అంతా భవ్యంగా వుంది. స్వర్గంలో దేవుడున్నాడు' ఒక కవి చదివిన ఆ అర్థం వచ్చే పద్యానికి పోటీగా సంగీతాత్మకంగా మరొకవి మునుపెట్టాడు.

'ప్రపంచం అంతా సవ్యంగా లేదు. స్వర్గంలో దేవుడు లేడు.' లాస్సెక్స్కోలోంచి విలబడతూ కవిత్వం రోడ్డుమీద, చెట్టుక్రింద నిలబడి వింటున్న ఒక వ్యక్తి (కవి అయినా కాదు. అక్కడికి-కవిత్వం చదివేందుకు-అహ్సంవచ్చి వుండదు) అంటూ పోతున్నాడు ప్రక్క వ్యక్తిలో.

‘అన్నీ ఎంగిరి కూతలు! ఎంగిరి తిళ్ళు! వాంతులూ బేదులు! అంతా అజీర్ణులొగం! రోకంనిండా ఆజీర్ణం! రోగం రొచ్చువొండి! కవిత్వం నిండా గబ్బు! కళామందిరంలో కంపు! చీచీ దురంధం’

తారీవచ్చి ఆగింది. గుంటదగ్గరకు వచ్చింది. గుంట దాదాపు నిండిపోయింది. ఇంకొక్క తారీ మాత్రమే రావాలి! అందులో చిన్న రాంకోటి వస్తాడు.

రాంకోటి లేవాడు. ఉంగటాలు తెగిసి యిం చెప్పులు కాళ్ళకు వేసుకోబోతూ మాశాడు. రెండో పాదాక్షిపాద అరిగిపోయాయి. అప్పటికే అవి అరుకులు వడ్డాయి. జవజవలాడుతున్నాయి. కాళ్ళకు తొడుక్కొని తారీ దగ్గరకు పోయాడు.

‘నా కొడుకెగిరిపోయేవాడే!’ తారీ డ్రైవర్ చెప్పాడు.

‘ఎక్కడాడ?’ రాంకోటి అడిగాడు.

‘ఎవడో కుర్రవాని! చేతు లొదిలేసి సైకిల్ తొక్కు తున్నాడు గదా! అదొత్తన్నాడని నేనేమన్నా జాసేనా, పెట్టేనా మలుపుదిరిగేసరికి కంటబడ్డా. తారీ వడన్ బ్రేక్ ఏసేసరికి సైకిల్ వప్పువప్పు అయ్యిందీ ఆ డెగిరి మురుక్కొలవలో వడ్డాడు వాయాలు! ఎమికలన్నీ సరిగ్గా వుండయలే!’

‘ఆ ర్వాం!’

‘అందుకే గదా ఆలెమయ్యింది ఏం వర్లేదులే! అడు బాగుండాడు బురద గొట్టుకొని పంపిస్తాల్లే!’

‘హాల్లే!’

తారీ వెళిపోయింది.

చింతయ్య గూడా అంతే! చేతులు వదిలి సైకిల్ తొక్కు తాడు. వత్తిడుడుకుసిందం. ఏ క్షణాన ఏం తెచ్చుకొంటాడోనని రాంకోటికి ఎప్పుడూ రెండోవాడంటే చెప్పలేని భయం.

చింతయ్య బొత్తిగా లెక్కా జమాలేని మనిషి తూలుతూ ప్రేలుతూవుండే బావతూ ఏనాటికయినా డిస్ట్రిక్టల్ కలెక్టర్ అయితీరుతా న్నటాడు. తను వ్రాసిన కౌగిలాంబిదత్వ కలెక్టరు కళ్ళు మూసుకొని సంరకం పెట్టడం. రాంకోటి చింతయ్య దగ్గరకు పోయినప్పుడు ఏమేమో చెప్పాడు. ఏ జీవో అయినా గడగడా, ఎండాకాలం చల్లని మంచినీళ్లు తాగినట్లు చెప్పేయగలడట. మరదేమన్నా గొప్ప ఏమిటో! చింతయ్య పేట్ రోకి చొక్కా దిగేసుకొని చెప్పలేమని రోజు వివాద వెళుతుంటే చూడాలి. అచ్చంగా దొరబడ్డ వుండట్లుంటాడంటే నమ్మిపోతానండే! తండ్రి ఆలోచనలు ఎప్పుడూ కొడకట్టిగూర్చి గొప్పగానే వుంటాయి.

చింతయ్యకు పిల్లాచెల్లాడేడు. వీరూ చింతాలేని మనిషి! పెళ్ళం తల్లో నాలుక! చెప్పేనట్లు నింటుంది. చేయమన్నట్లు చేస్తుంది. ఇద్దరూ పాయంతం పిగారుకంటూ బైలుదేరుతారు. ఉతంకంటే సైరాబడి ఎక్కువగా వుంటుండటం. ఆమె కనీ ఇవీ కొనిపెడతూంటాడు. వాళ్ళిద్దరినీ చూస్తుంటే రాంకోటికి చాలా ముచ్చట కలిగింది.

రెండో రోజు ఉదయం ఎవరో ఆడమనిషివచ్చి నీళ్ళు తోడి కుండలనిండా పోసింది. వంటగదిలోకివచ్చి పాతలు తీసుకుపోయి కవికతో తోమి, శుభంగా కడిగి యింట్లోకి తెచ్చింది. అన్నం పెట్టించుకొని వెనుక తట్టు వరండాలో కూర్చుని తిని లేచి వెళిపోయింది.

రాంకోటి ఉదయం ఆమెను చూశాడు. పాకీ పనిచేసే మనిషి! ఆమె యింట్లోకి రావటంగూర్చి అర్థం కాలేదు. మూడు గదులు! ముప్పయి రూపాయలు అద్దె! ఇంట్లో రెండు మంచాలు వరువులు! కూర్చునేందుకు కుర్చీలు! చింతయ్య పని మంచి వాటంగా వుంది.

ఆ రోజు సాయంత్రం చింతయ్య తండ్రి, భార్య, పిల్ల మూకు తీసుకుపోయాడు. ముగ్గురూ కుర్చీల్లో కూర్చున్నారు. రాంకోటికి పిల్లమో చాల వింతగా వుంది. అంతకంటే వింతగా తన కడుపున పుట్టిన కొడుకున్నాడు. కుర్చీలో కూర్చుంటే పాంస తూలికా తల్పంమీద యనించినంత ఆనందం కలిగింది. ఏది అనుభవించటానికి అయినా ఆ రాత వుండా అనుకోన్నాడు రాంకోటికి తిరిగి వచ్చేటప్పుడు అడిగాడు.

‘ఏదిరా, పొద్దుని ఆ మనిషి ఇంట్లోకి వచ్చి కుండలూ నట్టులూ తొడపెడతావుండే?’

చింతయ్యకు ఆ మనిషి గుర్తుకొచ్చింది.

‘ఏం ఏం తప్పింద?’

‘అది గదూ! అదేం బాగుంటుంది ఎప్పుడూ నిన్నేమన్నా అనుకొంటే ఎట్లా?’

‘అంటే ఏంనీ నువ్వనేది?’

‘ఆ మనిషి నీ యింట్లో దిరుగుతుంటే—ఏంనీ—ఎప్పుడూ ఈడు వలానోడు గావోలు అనుకుంటే ఎట్లాగా అంట?’

‘అందరికీ తెలుసులే!’

‘ఏంనీ?’

‘అవును—నాకేందే భయం!’

‘అక్కంతా నిన్ను సులకనగా జూల్లే!’

‘అసలు ఎవరిళ్ళందర్నీ లెక్కజేసేది? ఎదనవాయాళ్ళు. ఒకడెవడో ఏంనీ అనుకొంటాడని పుటక దాచుకోవాలికి నేనేమన్నా అడ్డదిడ్డంగా పుట్టినోణ్ణా, ఏంటి—అట్లా వ్యవహారాలు వేసుగడు ఉడకనిచ్చింది.’

చింతయ్య తెలియకుండా పెద్దకొడుకును తిడుతున్నట్లు అనిపించింది రాంకోటికి. వారం రోజులుండి భార్యమీద గాలి మళ్ళి చైలుదేరాడు. ఈ వత్తం రోజుల్లో ఇద్దరు కొడుకుల్ని బాగా అర్థం చేసుకొన్నాడు రాంకోటి. ఇద్దరిమీదా ప్రేమ వుంది. ఇద్దరి మీదా కోపం వుంది. ఇద్దరి కుటుంబాలు నచ్చాయి. ఏదో ఒక కారణంవల్ల ఇద్దరిమీదా బాధ కలిగింది.

దూరతనామని బైలుదేరేరోజే ఉదయం కడుపులో నొప్పిగా వుంది. అయినా లెక్కచేయకుండా, వచ్చులు కావాలన్న పిల్లవాడికి వచ్చులు పెట్టేదాకా మారాం చేసినట్లు, వెళ్ళాలంటే వెళ్ళాలని

వట్టుబట్టుక్కుర్చుంటే ఏమీ చేయలేక చింతయ్య తండ్రిని రైలెక్కెంచాడు.

రైలు రైలుదేరేటప్పుడు ఆ పెట్టెలో జనం లేదు. ఒక మూల దుప్పటి పరిచి వడుకోవ్వాడు రాంకోటి. నాలుగు సేషన్లు దాటి దాటకముందే రైలునిండా మనుష్యులైపోయారు. వీళ్ళంతా ఎక్కడికి పోతారో, ఇంతవందరేమిటో అర్థం కాలేదు. అర్థం కాలేక కడుపునొప్పి చాలా ఎక్కువయి పోయింది.

చాలాసార్లు లేవేటిలోకి పోయి వచ్చాడు. శక్తి నష్టమై పోబోయింది. పరేవరాలు అధికంగా ఆవురున్నాయి. ఉన్నట్టుండి వంటలు ప్రారంభమయ్యాయి. తెల్లవారినంతగా పది గంటలు ఆ సమయం తన వారు చేరుకోలేదు. ఏక నష్టమైపోయింది. చిలా పెడిపోయాడు.

మనిషికి అవరిమిత ఆనందం కలిగితే, ఆ సాయంతో భయం తొలగిపోతే అవకాశం వుంది. అంతా దుఃఖం అయితే మనిషి మొండికెత్తి కూర్చుంటాడు. కాదంటే క్రుంగిపోతాడు. ఆ క్షణంలో రాంకోటి క్రుంగిపోయాడు. ఎక్కడోనాలు కొడుకులిద్దరి దగ్గర తన గడిపిన జీవితం ఆనందమయినదే! భార్యను చూడాలని ఆ క్షణంలో ఒక కోరిక ఆకస్మికంగా కలిగింది. వెంటనే భయం అవరించింది.

హీరు చేరుకోకుండానే మధ్యలో తన చనిపోతే? ఆ అభిప్రాయం కలిగేసరికి రాంకోటి సంపించి పోయాడు. హీరు చేరిందా? బ్రతికివుంటే, ఆ పైన చనిపోవని తేల్చుకొన్నాడు. ఆ సార్లు చేరటమే సాధ్యమయ్యేలా లేదు. కూర్చోలేక పోతున్నాడు. పడుకోంటే బాగుండేది. అయితే పడుకోనిచ్చే దెవరు? అందరూ కూర్చోవాలి! కూర్చునే హక్కు అందరికీ వుంది.

కడుపులో గుడబెడలాడటంలే లేవేటికి వెళ్లి, తిరిగి వచ్చేటప్పుడు లక్కడ రద్దీరద్దీగా కూర్చున్న అందరినీ దాటుకొంటూ ఆ మూలకుపోయి కూర్చోవటం కష్టమనిపించి, వాటిని దగ్గరగా క్రింద కూర్చున్నాడు.

ఎవరూ అతన్ని పట్టించుకోలేదు. చాలామంది అతని అవస్థ చూశారు. కొందరు కూర్చునే కునికిపాట్లు పగులుతున్నారు. తీరా తలెత్తి చూస్తే మునుపు తన పడుకోన్న బల్లంతా మనుష్యులతో నిండిపోయింది. అంతేకాదు. కూర్చున్న కాలి కొస్తానిండిపోయింది. రాంకోటి ఏమీ పట్టించుకోలేదు.

తెల్లవారుజాము అయింది. రైలు వేగంగానే వెళుతూ వుంది. అయితే ఆలస్యంగా వెళుతున్నట్లు నిపించింది. ఉన్నట్టుండి వారి అయింది. నీళ్ళ వాంతి! కడుపులో ఏమీలేదు. బిక్క చచ్చిపోయాడు రాంకోటి. ఏడుపు వస్తూవుంది. ఎవరూ పరికరించటంలేదు. దూరంగా తొలగిపోతున్నారు. మనిషి పెట్టెలోకి ఎక్కటానికి కాలిలేదని చెప్పగలవాళ్ళ నలుగురుకు తగినంత జాగ అతని కొక్కడికి వదిలిపెట్టారు.

ఆ పెట్టెలో లేవేటి లేకపోతే ఎలా వుండేది? ప్రతి పెట్టెకూ లేవేటి! తొకనిండా జనం. జనం చుట్టూ అవసరం

రాలు! ఇంటింటికి వంటగది! దానికి దూరంగా మరో గది. దానికి దీనికి అంతస్థానం మనిషి! ప్రతి మనిషికి హక్కులున్నాయి. హక్కులు లెక్కానతం లేకుండా వాడుకొంటున్నాడు మనిషి! హక్కులు అనుభవించి, బాధ్యతలు గమనించలేని మనుష్యులకు కూర్చో రాంకోటి. కూర్చోవాడి బాగోగులు ఎవడికి పట్టాయి? అతని కష్టం మానేదెవరు, బాతి తంచేదెవరు?

అతని తీరు చూస్తుంటే కలరా రోగి అనిపించింది అందరికీ. జీవితం అంతా శృంగారమయి అనుకోనే వయస్సులో ఉన్న యువకుడు జీవితం నగ్నత భరించలేకపోయాడు.

భార్య ముగ్గురు పిల్లలతో రైలెక్కెన యువకు డింకో కడు తన బాధ్యతలు మరిచి పోయాడనుకొంటున్నాడు. అతని పైపు ఆ యిద్దరూ చూడలేదు. మూలన కూర్చుని కనుసంచని ప్రకృతి రామణియకం తిలకిస్తున్న యువతి ముక్కు మూసుకోవటం ముఖం చిట్టించటం గమనించిన యువకుడు అమెకీ రోగి ఇక్కడుండటం ఇష్టంలేదనే చెబుతోన్నాడు.

ఆ యువకు రిద్దరూ రైలు ఆగిందా? రాంకోటిని ఓర్పుకో దల్చుకొన్నారు ఎక్కువమంది నిద్రలో ఉన్నారు. ఆరుగురేడుగురు కళ్ళు మలుచుకొంటున్నారు. ఇద్దరు యువకులు నిద్రమాట అవతలి వుంచారు. వాళ్ళంతా ఇంకొకళ్ళు ఏమీ మాట్లాడుకోలేదు గానీ, రైలు ఆగగానే ఇద్దరూ రాంకోటి దగ్గరకు వచ్చారు.

'దిగు!' అన్నారిద్దరూ. ఒకరి ముఖంలోకి మరొకరు చూశారు భావసామీప్యం.

'ఏంది?'

'దిగు దిగు!'

'ఏం దిదీ వా దీపూరు గాడే!' రాంకోటి విచిత్రంగా చూశాడు. దిగే ఓపిక లేదనిపించింది.

'దిగు దిగు!'

'వాకు టిక్కెట్టుది!'

'సర్వరే! దిగు దిగు!'

రాంకోటిని చేరో చేయబట్టుకొని ఇద్దరు యువకులు దించి ప్లాటుఫారంమీద ఉన్న తీ దీ బల్లమీద పడుకోబెట్టారు. రైలెక్కారు. పెట్టెలో పడుకోన్న భార్యనీ పిల్లల్నీ చూచుకొని తృప్తిపడ్డాడొక యువకుడు. మూలనకూర్చున్న యువతి ముఖంలో నవ్వుకోసం - ఎడారిలో పువ్వుకోసంలాగా - వెలికి కనిపించక మూతి ముడుచుకొని ఎటోమానూ నిలబడా డింకోక యువకుడు.

కపెర కపెర లెల్లవారింది. ఆ స్పేషల్ చాలా చిన్నది. ఆ నమయంలో పచ్చేరైలు పోయేరైలు ఏమీ లేవు. మనుష్యులే లేరు. స్పేషల్లోఉన్న లేవేటిలోంచి వీలరుకట్ట, పివాయిర్డబ్బాలో తిరిగిస్తున్న పాకీవాడు రాంకోటిని చూశాడు. ఎక్కడో నూతి లోంచి మాట్లాడినట్లున అతని వంటు విన్నాడు. ఇంటికి ఎత్తుకుపోయాడు రాంకోటిని.

రోడ్డుమూలమీద మలుపు తిరుగుతూ లారీ కనిపించింది. హారన్ వినిపించింది. రాంకోటి లేచి చూశాడు లారీ వస్తూ వుంది. అందులో చిన్నరాంకోటి వస్తాయి. ఇంటిదగ్గర వాళ్ళమ్మతో పాటును చేయమని చెప్పివుంటాడు. ఈ పాటికి తయారవుతూ వుంటుంది. సూర్యుడు నడినెల్లిమీదికి వచ్చాడు. రైతు లింకా ఎరువు జల్లలో పోసుకొంటున్నారు.

అటు చూస్తుంటే ఒక రెండొక్కబండి వెళుతున్నది. రాంకోటికి ఎందుకో అనుమానం వచ్చింది 'ఇమగో! ఎవరదీ! ఆపో! ఆపో బండి! ఇమగో, వే' చెబులు పెట్టాడు కేక అంచెంతమూలంవో దన్నారు రైలూ బండి ఆగలేదు. రైతులూ బీతగాళ్ళూ రాంకోటివైపు చూశారు.

'చెప్పేది ఏమో! అనుమంటే ఏదోవపు! ఆపో! ఆపో!' రాంకోటి అదనాదరా వాళ్ళకు చెప్పలేకపోయాడు. వసుచా రేపునెట్లు ఉంటుకు పొగలు. గుంటమీదగా దగ్గర, గజగజా వెళుచున్నా. 'గుంటపెట్టు' చెప్పుగవపిన ఎరకండ మట్టిమీదికి ఎక్కా. కుప్ప కుప్పలున్నూవుంది. రాంకోటికి క్రిందికి చూడటంలేదు, 'అపో! ఆపో!' అంటూ ఎడ్డబండివైపు చూస్తున్నాడు.

రాంకోటి మట్టి కుప్పమీద మలపు లిరిగిడు. పెద్దమట్టి పెంకాకానికి వెళ్ళి వెళ్ళు కుంది. అప్పుడు 'ఆపో!!' అంటు న్నాడు రాంకోటి ఉంటుం రెండు చెళ్ళ ఎదురు పెద్దతో క్రిందికి వంగిపోయింది. ముఖ లారీ కుప్పం ఎడ్డవోటుకు మడతపడింది 'ఆపో!' అంటున్నాడు రాంకోటి. కాలుపని కాలు వేయవోడేసరికి మట్టిపెళ్ళ తాపు చచ్చింది చొర్కింది. కాలు నిలవలేదు ఎట్లు చిక్కలేదు. మట్టిపెట్టువూచి తూలిపోయాడు. బిగ్గపీటగా పూర్తిగా పిండిపోయిన గుంటలో పడ్డాడు. పడుతున్నప్పుడు ప్రవాదం చెరిసిపట్టింది. 'అపో!' అవలేదు. 'దారా!' అన్నాడు. 'దారా! పెద్దగా అరిచాడు వోర్లా వడ్డాడు.

ఎదురొమ్మ వచ్చింది. మోకాళ్ళు అనాయి వాళ్ళ గట్టువే ఉన్నాడు గట్టును స్పృష్ట పైకి లేచాని చూస్తే మరింత లోపలికి పోయాడుగానీ గట్టెక్కరేవోయాడు. చేతులతో లదిమి పట్టి పైకి లేచాని ప్రయత్నించినకద్దీ చెతులు రోపంకు పోరాల్సాయిగానీ నిలుచిపోలేదు. ముఖం ఆరలేదు. మెడ పైపై పుంకాన అలంక గింజకొన్నా పలితం లేకపోయింది. 'దారా! దారా!! దారా!!! మమ్మారు కేక పెట్టాడు.

అది ఏ దారకూ ప్రత్యేకంగా పిలువకాదు. ఎవరయినా పింట వచ్చి పైకి తీస్తారనే ఆశ!

ఎరువు జల్లలో పోసుకొంటున్న రైతులూ, బీతగాళ్ళూ రాంకోటి వడిపోవటం చూశారు. ఆ ఎడ్ల బండి వెలిపోయింది. పిలుపు విన్నారు. వరుగువరుగున వచ్చారు. కొట్టుకులాడుతున్న రాంకోటిని చూశారు. అందరినైపు చూశాడు రాంకోటి. నోటి వెంట మాటలేదు. వోరు వాలిపోయింది. ముక్కు ముక్కుగుతూ వుంది. కళ్ళమాత్రం అర్థంలేని నీడలు చూడగలుగుతున్నాయి.

'లాండా దైటికి!'

'కాళ్ళు వట్టుగుంజడా!'

'తాడేపి లాగండేపా!'

మాటలు వింటున్నాయి రాంకోటి చెవులు. కమరేవ్వులు అడుతున్నాయి. శరీరం పెత్తాంతో తాడవేసిన పుర్ణకూడా లేదు.

రాంకోటికి ఏమో అర్థం వాసాగింది. వాళ్ళ తనమ పైకి తీయలేమోనని భయం కలిగింది. ఆ భయంతోమంచి ఆశపుట్టింది.

లారీ వచ్చేస్తే.....

రాంకోటి ఉక్కిరిదిక్కిరి అయిపోతున్నాడు. వోరు ముని గింది. ముక్కు మునిగింది కళ్ళు మునిగాయి. నదురు మునిగింది.

చెవులమాత్రం ఏవో శబ్దాలు వివదలుతూ వేపున్నాయి. అక్కరలేని శబ్దాల! అర్థంలేని మాటలు! అనవసరం ప్రసంగాలు! అవి విన్నా వింటున్నా కాదు.

లారీ హారన్ వినిపించింది. రాంకోటి గుండె వేగంగా పాటుకొంటూవుంది గుండెపైన రాయిపెట్టిగంత జరుపు! ముక్కుదిబ్బిల్లు పడుచూవుంది.

గుంటదగ్గర లారీ ఆగింది. 'ఏవయ్యందేవయ్యంది' బిల్లు వినిపించింది. రాంకోటి చిన్నరాంకోటి గొంతు విన్నాడు ఎవరో లారీలోంచి దూకిన చప్పుడు 'నన్నా!' గుంట దద్దరిల్లేట్లు కేక! 'నన్నా!' బిల్లు చెవిదగ్గరగా వినిపించింది.

రాంకోటి స్పృహయంలో ఆశ పువ్వుయింది కళ్ళెదుట కనుపించని కాంతి కమలతూపుంది. శరీరం ఎక్కడికో కూరుకు పోతున్నట్లుంది అకారం అదం కన్నముందు నిలిచిపోయింది. గుండె చప్పుడు పెరిగింది. రాంకోటి శరీరం అంతా మొద్దుబారి పోయిన పుర్ణ!

కృపిక కవిత్వము

శ్రీ రామమోహనరాయ్

“భా. దే ము వాసపాయిక దే ము. భారతజాతికి రైతు నెన్నెముక - రైతు ప్రసాదేనీ సంపాద్యాన్ని అందించక పోతే జాతికి మనుషుడలేదు జాతికి ప్రాణాధారమైన రైతును ప్రజలంతా కాపాడాలి. కృషిపై ఆలస్యం తోడబడి, ఉత్తేజ పరచి సమాజజీవనాన్ని శోభింపజేయాలి” ఇటువంటి మాటలు చాలకాలంగా వింటున్నాము. ఈ ఉపన్యాసాలు చేసే వారిలో అవకాశవాదులూ ఉన్నారు. అభ్యుదయాన్ని అభిలషించే వారూ ఉన్నారు. భారతదేశములో ప్రాచీనకాలములో లలితకళలు కళకళలాడే సమయాలను సమర్థిస్తున్నట్లుగా వివరించారు. ఆనాటికళలు ప్రధానముగా జగదొకమొక్కసమూ, ధర్మకావ్యము, భక్తిప్రపత్తుల కంకితంగానూ, ప్రజలకు మోదాన్ని ఆవేశాన్ని కలుజేసేటందుకూ ఉండే విధములైతే. ఇవి ఆదిలో దైవసమృతాలూ, ధర్మసమృతాలూ లోకశ్రేయోదయకాలాన్ని కాని తర్వాత తర్వాత ప్రభుత్వమితాలూగా మారి, కళల లక్ష్యం పెడ తోట పట్టండడంకంటే, మారాంతరం ఆసుపరింపించినటుం సరియించుకుంటాను ప్రభుభక్తి శక్తిసమృద్ధిరైన కళలు కూడ రాజసభాగౌరవాన్ని సంతరించుకున్నాయి సత్ప్రభావిత సరిసీచనాలు కలలాచి మెచ్చుకున్నవే ఉత్తమకళలుగా గణించి కెక్కోనీ కళాకారుడికి ‘ఇన్స్పిరేషన్’ దైవమూ, ధర్మమూ అయితే ఆలంబనం మాత్రం ప్రభువే ఇందు కపవాదాలుగా పోతిన, ధూర్జటివంటి కవులు లేకపోలేదు.

తెలుగు కవులలో బాహుదాన్ని దృష్టిలో నుంచుకొని కవిత్వం వ్రాస్తున్నట్లుగా చెప్పకొన్ని మొదటికవి తిక్కన. ఆయన దే బాహుదా ప్రేరణ ‘కావ్యరచన చేయలేదు. మంచుమట్టిని మాత్రమే సంతోషింప జేయటానికి నాయలేదు ‘ఆంధ్రావళి మోదిముంబరయగ’ వ్రాస్తున్నట్లుగా కంఠోక్తిగా చెప్పుకున్నాడు. అయినప్పటికీ ఆయన వ్రాసిన మహాభారతము, నిర్వచనోత్తర రామాయణము అనువాదాలు కొనటంతో జనజీవితాన్ని ప్రతిబింబించటానికి కావాలలోని పరిస్థితులు అనుకూలించలేదు. ఇట్లు చాలమంది ప్రాచీనకవులు సమాజ జీవనాన్ని పూర్తిగా విస్మరించి ఊహామాత్రమైన కావ్యలోకంలో తిష్ట వేసికొని కూర్చోవటం సాధించానివి. అందువలననే పూర్వ కావ్యాలలోనూ లక్షకృతకృత సమాజ పరిస్థితులు తోగి

మామూలవే ఉండేవి నవ్వించేదుడు, పార్వతీపరిణయాన్ని వర్ణించేటప్పుడు అసనాటి ఆచార వ్యవహారాలను కుమారసంభవంలోకి ఎక్కించుకొన్నారు. పెద్దనామాత్యుడు చంద్రావలంబనలో తులకల దైవముగా చంద్రుణ్ణి ఉపాలంభించాడు.

‘Poetry is the criticism of life’ అనే ఆర్థాల్లు పండితుని సూక్తి నమూరించి బీబిల విమర్శచేసేది, జీవితాన్ని దర్శింపజేసేది ఉత్తమ కవిత్వంగా భావించబడుచు. క్షేమేంద్రుని వంటి ఆలంకారికులు చూడ ఉత్తమ కవిత్వానికి లోకపరిశీలన అత్యంతంగా ఉండాలన్నారు. ఉండాలనటమే కాదు, ఆయన తన కావ్యాలలో వివిధవృత్తులవారిని, ఉద్యోగులను, సప్తీయరనూ, దుశ్చీయరనూ మోసకారులనూ కన్యశిల్ప వైపుణ్యంతో వ్యంగ్య నైభాయంతో స్మరించారు. కాళిదాస మహాకవి బుతుసంహారంలోనే కాక తన కావ్యనాటకాలన్నింటా అవకాశం ఉన్నప్పుడల్లా మహాకవి సాధ్యమైన ప్రతిభతోనే సమాజాన్ని నిర్మలమైన చాపారంలో ప్రతిఫలించే వనంపలె ప్రతిబింబింపజేశారు. పోతే పూర్వ మహాకవులకు సమకాలిక సమస్యలను కావ్యవస్తువులుగా స్వీకరించటంలో ఒక గొప్ప చిక్క ఎదురయ్యేది. దదార్తిమైన శీలంగల వృత్తుల చరిత్రలవే ఆదర్శప్రాయంగా గైకొని కావాలల్లటం పరిపాటి; సంప్రదాయం; ఆ సంప్రదాయాన్ని చేదించటానికి ఎవరూ పయత్నించేవారుకారు! మనుష్యులలోని రాద్ధేహాలను కళాత్మకంగా చిత్రించి, వాళ్ల మంచినెడలను నిర్ణయించుకోవే అవకాశం పాతకునికి. కావాలమండి జీవితసత్యాలను తనంతట తను గ్రహించగలిగే వేర్వూరుగా యిచ్చేవారుకారు. కావ్యరచన కెన్నో సంప్రదాయాలున్నాయి మంగళంతో ఆరంభమై, మంగళంతోనే నిర్వహణ, మంగళంతోనే ముగింపు చేయవలసి వచ్చేది కావ్య ప్రారంభానికి పురపర్వవాది అష్టాదశ, లేక మరెన్నో నిర్ణయలు శిష్యరక్షణ జరిగాక వాయకుడు లోకశ్రేయానికి కంకణం కట్టుకోవటమూ జరిగేది కవి ఫలశ్రుతికూడ నలుకుతాడు. పూర్వ కావ్యాల చదువరి తప్పక సహృదయుడు కావాలని లాక్షణికులు, కవులు నిర్ణయించారు. ‘షో కావ్యానుశీలన సకాల్, విశదీభూతే మహాముకురే, తస్మయ్యాభాసన యోగ్యతా తే హృదియ నందాదభాసః సహృదయాః’ అని అతడి అర్హతలకు కూడ ప్రమాణం నిర్ణయించారు. మరి జనానికి

కవికి సుధ్య సాగ్నిహర్యం నివసంగా ఉంటుంది, నూటికి తొమ్మైమంది నిరక్షరాస్యులన్న ప్రాచీన భారతదేశములో? ఇప్పటికీ ప్రాచీన కవులు కొందరు భేద స్వరూపాన్ని, ప్రకృతి పోయెన్నో కావ్య మధ్యంలో ప్రసక్తానుసరితంగా, ఒక వికలైవిధ్యాన్ని గుణగణాం సమ్మతి మన మన స్వభావం పరిసరాలు. కాని అట్టికవులు రాక్షసియల దృష్టిలో గౌరవం పొందటం మాటటించి, పాపభరిత సైన్యా వోషిపోరేక పోయేవారు.

క్రీడాభిరామము, భావరవియము, సింహ ద్వారానిక, వంటి కావ్యాలు వాసి కవులు సృష్టితాకరవారుని పంట విసుంటువారుని దృష్టిలో సమానం పొంది, లభమ గర్భతి కవుల జాబితాలో చేరిపోయారు. ఈవిధంగా వివిధంలో సాగిన్ని నిర్ణయించటం అకమమని తార్కికంగా, ఆయా కావ్యాలలోని అందచందాలను వెలికితీస్తూ తన జీవితకాలమునా పరిశ్రమించి 'ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర' వాశారు కీ. కే. మరణము ప్రకాశపెద్దిగారు.

నవవస భరితమైన కావ్యాలలో ఆయావిధాల వరి రస చూసి ఎందరైనాలో సమస్తనూ, అతడి వ్యాయించున్న రాణులూ, లంఘిపుర వాంతలూ, వేయూ, అరడి పరివారమూ తప్ప అనగలను సమస్తా యాన్ని వాళ్లు స్వీకరించేవారు కాదు. అలంకార కావ్యాలలోని రద్దానిన్ని ప్రదునూ, పరివారమే ప్రభుత్వంను రండింపడేనే శృంగారం వాళ్లు రుమ్మెట్టా వర్ణించేవారు. ప్రకాశమర్మయము; నరస భూపాక్షియము వంటి గ్రంథాలు యీ కోవలోనే.

నమరాలక జీవితాన్ని ప్రతిబింబించేవి గ్రంథాలకు గంధరే తాకటియినా కావ్యాలలో అప్రకృష్టా ప్రసక్తాడ్యుని సంస్కృత కావ్యాలలో కావించిన మహిమ కావ్యాలూ, భారవి కీర్తనార్థు పీయము, క్షేమెం దుని కావ్యాలూ యీ విషయాని కుడ పారణంగా వేయొన దగ్గరి. పాక్ష్యంలో వోయించే సంకలన మైన 'గాధాసప్తతి' ఒక విశాన్ని, ప్రకృతి, మూల వ్యవహాన్ని, యువతీయవకుల శృంగార ప్రవీక్షాన్ని ప్రతిబిం బించిన ఉద్గ్రంథం. వాసి కావ్యాలలో మండలోనికి మాత్రమే కనిపించే సాంఘిక జీవనం గాధాసప్తతిలో రమణీయంగా పరినివహింపబడుతున్న అందాలను చూద్దాము.

హరి వేరువునకు రగ్గలలో ఒకచోట నాయిక నాయకు లకు సంభేదము గెయితవయింది: కాని పియ్యదు రవేలేదు తెల్లవాసుడూమన యేర్పరచుకొన్న కలయిక, తెల్లవారి వయిన పిడసగా వాండ్లారులు యెదుట బడుట జరుగలేదు. అనాదును నాయిక నాయకులతో మాటాడరాదు. కాని యిట్టి వరురాలైన నాయిక తన అత్తగారితో తెల్లవాసుడూమన తాను చెలువు

దగ్గల చూచిన వింతలను చెప్పచున్నట్లుగా తన కమించి.

'తలలొదిగి తమ్మిపూవులు సరిగిపోవు
ది డి రాయంచ బంటలు వెగిరిపోవు
వేలుపున నెవ్వడో యుంచె నూరి చెలువు
నందు నల్లనిరమ్ముగ నాకమును.

[శ్రీ గట్టి లక్ష్మీనరసింహ శాస్త్రిగారి అనువాదము]

ఒకచోట జనరాని, అమె యింటిముందు సమీపముగా
లలు నిలు రరుగుచున్న హరిక పుత్రుని చూసి, ఒక నాగరసింధు
సహించునిలో—

చెవి నిడుకొని వేరేడాకు చివచివ నలు
కీటం దిరుగు కర్వచాళ్ళూ నింటి యెదుర
నలసి యరకన్నులంజాచు శ్యామ పదన
శోభ, శ్యామమై కొమరారు చున్నదిగో?

[శ్రీ గట్టి లక్ష్మీ నరసింహ శాస్త్రిగారి అనువాదము]

గాధలలోని జానపద వర నమలు అమోఘములు, అసమానములు,
అనుపమరసకర్పణములు

ఆంగ్ల వాఙ్మయంలో కూడ శ్రామిక జీవనం కావ్య పుష్పంగా స్వీకరింపటానికి కొంతకాలం పట్టింది. కాని సాహిత్యాభిమానుల దుచి కనుగుంజన ఆంగ్ల వాఙ్మయ యుగి కర్త లలో నొకరైన 'స్పెన్సర్' పంటి కవులు శ్రామిక జీవనాన్ని కావ్య పుష్పంగా స్వీకరించారు. 'స్పెన్సర్' మహాకవి నాటికి ఆంగ్ల వాఙ్మయం బహుళోక్తి కయంగా సైవిధ్యంతో విసిరిల్ల లేదు. Pastorals అను పేర నొక విధమైన కావ్య రచనా రీతి ఆంగ్ల వాఙ్మయపు ఇండ్రధనుస్సులో అవ్యదకరంగా విసిరిల్లింది. 'Theopards, Calender' లో గొరెం కాపరి ఒకత బుటపులను రమణీయంగా గావించే సెన్సార్ మహాకవి నిఖరంగా నిలిచి కర్వాల కవులకు మార్గదర్శకులయ్యారు. గీకు, రోమను సంస్కృతుల నుండి, కవితా రీతులనుండి ఆంగ్ల వాఙ్మయం గ్రహించిన 'Pastorals' రీతులు స్పెన్సర్ మహాకవి వాసి చాలాకాలము తరువాత గూడ గొరెం కాపరుల జీవిత పరిస్థితికే పరిమితాలుగా రచింపబడెవి. మహాకవి పరిభ్రా అటునంటిది. ఆ మహాకవి భావనాబలం రువనాత కవులను విపలుల్ని చేసి చాలా కాలం వరకు ఆ పరిధి విరిచిమించి 'పాస్టోరల్' కవిత చోర్త పుండలు తొక్కలేదు కాని 'పాస్టోరల్' కవిత్యం మరింత సైవిధ్యం గలదిగ 'ఎస్ పైక్లానీడియా లమెరికానా' యావిధంగా రెడియట్ అవుతుంది:

'Nymphs, satyrs and other imaginary inhabitants of the woodlands and the streams march through Pastoral poetry as though of right they belong there, as infact they do if long prior possession counts for aught.'

